

BIBLIOTHEEK K.M.A.
Postbus 90.154
4800 RG BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Onder Coningh Philips II. ende het Gouvernement van Duc d'Alve

Het leger van Alva,
verschanst ten
westen van
Maastricht, belet
Willem van Oranje
met zijn troepen de
vesting te
bemachtigen
(oktober 1568)

(gravure uit: Afbeeldinghe ende
beschrijvinghe van alle Veld-
slagen, Belegeringen ende and're
notable geschiedenissen,
ghevallen in de Nederlanden.
Amsterdam (1616)fol. 67)

(zie blz. 381)

*Auracius Princeps magnis legionibus instat,
At paribus nequit ALBANUS concurrere signis,*

*Vera sero Chumans liceat si credere dicis
Ultimus ille dies ALBÆ, bellisq; fuisse*

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgawetenschap

Secretaris:
Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis
generaal-majoor der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij
commodore van de Koninklijke
luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
majoor der cavalerie
Ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de techn. staf
W. C. Louwerse
kolonel van de Koninklijke
luchtmacht
drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel van de
verbindingsdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ
Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar.
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 7 09 11
Contractprijzen op aanvraag

NADruk VERBODEN

378 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

379 Arnhem 1944: verbeurde lauweren

381 Willem van Oranje (1533-1584), door drs. H. L. Zwitzer, luitenant-kolonel voor bijzondere diensten

392 Leiderschap op de korrel: De militaire manager, door andermans bril gezien, door J. Heijnsdijk en C. W. Vroom, docenten Koninklijke Militaire Academie

396 Opleidings- en oefenbeleid, door H. A. Couzy, kolonel der artillerie

399 Airland Battle (2000) en de ACE Follow-on forces attack, door P. C. van Geldorp, majoor der infanterie

410 De Duitse V-wapens in de Tweede Wereldoorlog, door M. Nederlof, majoor van de Koninklijke luchtmacht

420 Boeken

422 Aanwijzingen voor medewerkers

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 75004 (23.26/4) / LuO 75503 (23.26/3). Voorschrift militair sociale dienst (herdruk, maart 1984).

LuO 62519 (21/32). Intrekking Voorschrift 1584 (herdruk, maart 1984, wijziging blz. 27 t/m 28b).

LuO 84503 (81/43). Tijdelijke ontheffing van het vereiste van het militaire rijbewijs BCDE voor bepaalde bestuurders van Mercedes-ambulances.

LuO 84504 (51.2/92). Richtlijnen voor de herhalingsoefeningen bij de Koninklijke luchtmacht.

LaO 84003 (23.2/16). Instelling van de functie van inspecteur van het reservepersoneel KL.

LuO 84505 (55.3/233). Internationale vierdaagse afstandmarsen.

LuO 84506 (15.16/32). Het deelnemen aan verkiezingen.

LuO 84507 (78.104e). Wijziging samenstelling commissie sociale wetenschappen beroepsofficieren KLu.

LaO 68024 (55.14/38). Premiespaarregeling rijksambtenaren 1968 (herdruk, mei 1984).

LaO 62035 (55.17/52) / LuO 62540 (55.17/50). Verplaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, mei 1984).

LaO 73005 (55.17/81) / LuO 73504 (55.17/81). Tegemoetkoming vaardigheidsdiploma NSF (herdruk, mei 1984).

LaO 78016 (81/44) / LuO 78515 (81/38).

Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, mei 1984).

LaO 63058 (51.15/68). Regeling verlof, bewegingsvrijheid en vervoer voor rijksrekening (herdruk, mei 1984).

LaO 83005 (51.15/113) / LuO 83503 (51.15/106). Regeling vervoer voor rijksrekening bij verlof voor in het buitenland verblijvende militairen (herdruk, mei 1984).

LaO 68024 (55.14/38) / LuO 68533 (55.14/39). Premiespaarregeling rijksambtenaren 1968 (tweede herdruk, mei 1984).

LaO 81006 (55.15/17) / LuO 81501 (55.15/17). Regeling uitkering t.b.v. werkloze schoolverlaters uit gezinnen van defensiewerkmers in het buitenland (herdruk, juni 1984).

LaO 62035 (55.17/52) / LuO 62540 (55.17/50). Verplaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, mei 1984).

LaO 73005 (55.17/84) / LuO 73504 (55.17/81). Regeling dagelijks reizen tussen woning en plaats van tewerkstelling (herdruk, juni 1984).

LuO 65542 (78/98). Voortgezette vorming officieren (cursussen Luchtmachtstafschool) (herdruk, mei 1984).

LaO 78016 (81/44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, mei 1984).

LaO 73020 (82.2/12) / LuO 73517 (82.2/12). Regeling vervoer ter zake van gezinsbezoek (herdruk, mei 1984).

LaO 76014 (82.2/13) / LuO 76509 (82.2/13). Regeling vervoer voor rijksrekening bij bewegingsvrijheid, buitengewoon verlof, e.d. (herdruk, mei 1984).

Lamed 030-83(78/3971). Cursus voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 031-83(78/385h). Studie hogere militaire vorming 1984-1986 aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 004-84 (55.3/233) / Lumed 505-84 (55.3/234). Nederlands kampioenschap moderne en nationale vijfkamp 1984.

Lamed 005-84 (55.3/234) / Lumed 506-84 (55.3/235). Aanvullende regeling deelneming aan de internationale vierdaagse afstandmarsen voor 1984.

Lamed 006-84 (23.24/8h) / Lumed 507-84 (23.24/7h). Bewakingsgebieden Koninklijke Marechaussee.

Lamed 014-66 (51.2/82) / Lumed 510-66 (51.2/62). Stichting rechtsbijstand dienstplichtigen (herdruk, juni 1984).

Lamed 007-84. Opleiding tot automatiseringsdeskundige voor officieren voor speciale diensten.

Lacirc 004-84. Instructie voor het opstellen van berichten die op particuliere adressen moeten worden afgeleverd.

VS 2-1100. Landmachtcirculaires, 3e druk.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Arnhem 1944: verbeurde lauweren

MS Met de operatie „Market Garden” beoogde veldmaarschalk Montgomery een enkele omvatting te bewerkstelligen van de rechterflank van de Duitse verdediging die voornamelijk was gebaseerd op de oorspronkelijke Westwall of Siegfriedlinie. Het alsdan te vormen bruggehoofd over de Nederrijn bij Arnhem dacht hij vervolgens uit te breiden tot een uitvalsbasis waaruit niet minder dan veertig divisies zouden doorstoten naar het hart van het Derde Rijk om een einde te maken aan de oorlog in Europa. De operatie bestond uit twee gedeelten: in het eerste deel — „Market” — zou de Britse 1st Airborne Division het gewenste bruggehoofd vormen en zich in het bezit stellen van de brug bij Arnhem terwijl twee Amerikaanse luchtlandingsdivisies — de 82nd en de 101st — de reeks van bruggen zouden vermeesteren die als knelpunten in de opmarsweg uit België naar Arnhem moesten worden beschouwd; in het tweede deel — „Garden” — diende het Britse 30th Corps metterdaad de verbinding met het bruggehoofd tot stand te brengen.

Aangezien het op 17 september van dit jaar veertig jaar geleden is dat met de uitvoering van deze gedurfde opzet werd begonnen, wordt die fase van de Tweede Wereldoorlog op het toenmalige strijdtoneel met bijzondere nadruk nogmaals in de herinnering der ouderen teruggeroepen en onder de aandacht van de jongeren gebracht. In verband daarmee wordt ook in deze kolommen plaats ingeruimd voor een retrospectieve beschouwing van het gebeurde, zij het dat daarbij niet zozeer op de details wordt ingegaan als wel de grote lijnen in het oog worden gehouden.

Tussen de geallieerde opperbevelhebber Eisenhower en de glorieuze overwinnaar van El Alamein heerste verschil van inzicht over de strategie waarmee Duitsland snel op de knieën kon worden gebracht: Montgomery wenste een vroegtijdige vaststelling van een *offensief zwaartepunt op de vleugel* waar hij zelf het bevel voerde, Eisenhower daarentegen prefereerde het opbouwen van een *constante druk over een breed front* waardoor de tegenstander zou worden gedwongen „to keep his forces stretched out as far as possible, in order to create a weak spot”: daar zou dan een frontale doorbreking kunnen worden geforceerd. Toen Eisenhower, zij het met enige tegenzin, met Montgomery's plan instemde, dirigeerde deze de Guards Armoured Division — die op 4 september de Antwerpse haven volledig intact had veroverd en daarna was opgerukt tot bij Hoogerheide ten zuiden van Bergen op Zoom — onverwijld naar het gebied waaruit Horrocks' grondtroepen hun aandeel in „Garden” dienden te leveren; daarbij bleef de Scheldemonding voorshands door de Duitsers geblokkeerd, en dat impliceerde dat van een goede logistieke steun aan de „stoot van veertig divisies naar Berlijn” geen sprake zou kunnen zijn, zeker niet indien wordt bedacht dat een destijds divisie per gevechtsdag rond 500 ton aan voorraden verbruikte.

Aan Duitse zijde was inmiddels de leiding in handen van veldmaarschalk Model, die reeds enige roem had verworven als de man die kans zag uit het absolute niets toch nog weer reserves bijeen te schrapen. Zijn belangrijkste kernvraag in die fase was, waarhén de geallieerden hun hoofdinspanning zouden richten. Het moet voor zijn inlichtingenman wel een letterlijk „uit de hemel vallend geschenk” zijn geweest toen het totale patroon van de „Market”-luchtlandingen op de overzichtkaart verscheen en zowel het hoofddoel als de tactische belangrijke punten van de opmarsroute ontulde. In feite zouden de Duitsers dan ook ermee hebben kunnen volstaan hun moeizaam vergaarde reserves te concentreren op het schuiven van een stevige grendel juist ten zuiden van de Arnhemse Rijnbrug om daar te verhinderen dat de grondtroepen de luchtlandingsdivisie zouden bereiken: vorming van een verantwoord zwaartepunt aldaar zou in ieder geval beter zijn geweest dan de krachtenversnippering langs heel de Corridor! Ook de luchtlandingen bij Arnhem zelf gingen

mank aan hetzelfde euvel, dat de tegenstander onmiddellijk kon doorzien wat het werkelijke doel was: een relatief licht bewapende en uitgeruste divisie neerzetten op de verste oever van een grote waterhindernis betekent dat zelfs de onbekwaamste stafofficier-inlichtingen nog wel kan concluderen dat de eerste stap nu zal worden gezet naar het in bezit nemen van de onmisbare brug. Bijgevolg ware het aanbevelenswaardig geweest indien de *luchtlanding zo mogelijk op en om die brug* zelf zou zijn uitgevoerd. Wie zich verdiept in de beschrijving van de strijd om en in Arnhem, zal zich derhalve nauwelijks kunnen verwonderen over het falen van de heroïsche pogingen de brug alsnog te vermeesteren voor de Duitsers haar konden doen springen!

Dat overigens in de gevechten bij Arnhem een hoofdrol kon worden gespeeld door twee Duitse pantserdivisies die kennelijk daar niet waren verwacht, is door verschillende geschiedschrijvers uitgelegd als een van die toevalligheden die de krijgskansen ongunstig kunnen beïnvloeden. Toch mag men zich in alle redelijkheid wel afvragen of Montgomery die tanks daar niet had móeten verwachten. Immers, tegen de dreigende omvatting van de open rechterflank zou toch een daarheen verschuiven van een mobiele stalen grendel — in casu een pantserformatie — voor de hand liggen. Merkwaardig is het in dat verband, dat het Britse succes bij El Alamein mede werd mogelijk gemaakt doordat daar een *dreiging tegen de Duitse rechterflank* werd opgebouwd — nota bene door een legerkorps dat toentertijd werd gecommandeerd door Horrocks, dezelfde die ditmaal de „Garden“-operatie leidde! — hetgeen voor Rommel reden was althans een gedeelte van zijn tanks naar die „vakken van het schaakbord“ te verplaatsen, waarna de *frontale doorbreking* van Rommels verdediging kon worden volvoerd. Met andere woorden, de overwinnaar van El Alamein zou toch minstens een zekere parallel hebben mogen onderkennen tussen de situatie in Noord-Afrika in 1942 waar de Duitse verdediging was aangeleund met de rechtereuleug aan de onbegaanbare Qattara Depressie en met de linkerflank aan de Middellandse Zee, en de situatie in West-Europa waar de verdediging op rechts nagenoeg aan de grote rivieren en het IJsselmeer was aangeleund en op links aan het niet voor een omtrekking te benutten neutrale Zwitserland! Die duidelijke paral-

40 years ago, back to '44

Ter herdenking van de bevrijding van hun stad en het omliggende gebied in het kader van de operatie Market Garden in 1944 organiseert een representatieve groep Eindhovenaren op dinsdag 18 sept a.s. onder bovenstaand motto een feestelijke viering in het Philips Ontspanningscentrum te Eindhoven, aanvang 14 uur. Een gevarieerd muzikaal programma roept herinneringen op aan de dagen van toen en bekende artiesten verlenen hun medewerking. Toegangskaarten à f 16,- zijn van 3 sept af verkrijgbaar bij de VVV, Stationsplein Eindhoven en — indien voorradig — op 18 sept van 13 uur af aan de loketten van de Jubileumhal.

Bovendien wordt, op het bijbehorende parkeerterrein, een static show van militaire voertuigen uit de Tweede Wereldoorlog verzorgd, door de Nederlandse organisatie „Keep them rolling“; de toegang is vrij.

lel zou het verschijnen van tanks, als antwoord op een „dreiging“ tegen de wellicht te omvatten flank, ontegenzeggelijk *logisch* hebben gemaakt en zou bovendien de veldmaarschalk hebben kunnen doen inzien dat de *Napoleontische manoeuvre* — te weten het dreigen naar een flank om de verdediger ertoe te brengen zijn beweeglijke reserve daarheen te dirigeren zodat de frontale doorbreking van het van reserves ontblote front mogelijk wordt — een alleszins bruikbaar compromis had kunnen zijn in de controverse met Eisenhower over het al dan niet raadzaam zijn van de breedfrontstrategie.

In grote lijnen valt derhalve heel wat te leren van de in ons land momenteel weer in het middelpunt van de belangstelling staande operatie, die zo veelbelovend heeft plaatsgevonden in het midden van de gedenkwaardige septembermaand in 1944. Zoals met zoveel van dergelijke gebeurtenissen helaas het geval is geweest, dreigen ook van „Market Garden“ de lessen hetzij onvoldoende te worden geleerd, hetzij te worden veronachtzaamd. Daarom is het goed dat er mensen zijn die de herinnering aan de heldhaftige verrichtingen van onze toenmalige bevrijders weten levendig te houden. Voor degenen die worden geroepen te eniger tijd opnieuw iets dergelijks te moeten presenteren als de deelnemers aan de Arnhemse luchtlandingen en wat daaromheen zich afspeelde, is het alleen maar te hopen dat de verantwoordelijke leiders alsdan zullen tonen de lessen uit het verleden te hebben begrepen en de parallellen te hebben doorzien: slechts dan zijn de offers niet vergeefs gebracht, en worden de lauwerkransen niet speculatief weer in de waagschaal gesteld!

drs. H. L. Zwitzer

luitenant-kolonel voor bijzondere diensten

Willem van Oranje (1533-1584)

Op 17 juli 1544 raakte René van Chalon, een van de onderbevelhebbers in het leger van keizer Karel V, ernstig gewond door een vijandelijke kanonskogel. Dit fatale schot viel tijdens een veldtocht in Noord-Frankrijk, toen René bij het beleg van Saint-Dizier in Champagne een aanval voorbereidde op de brug over de Marne. Reeds de volgende dag overleed deze edelman, die zowel in de Nederlanden als in Frankrijk uitgebreide bezittingen had, aan zijn verwondingen.

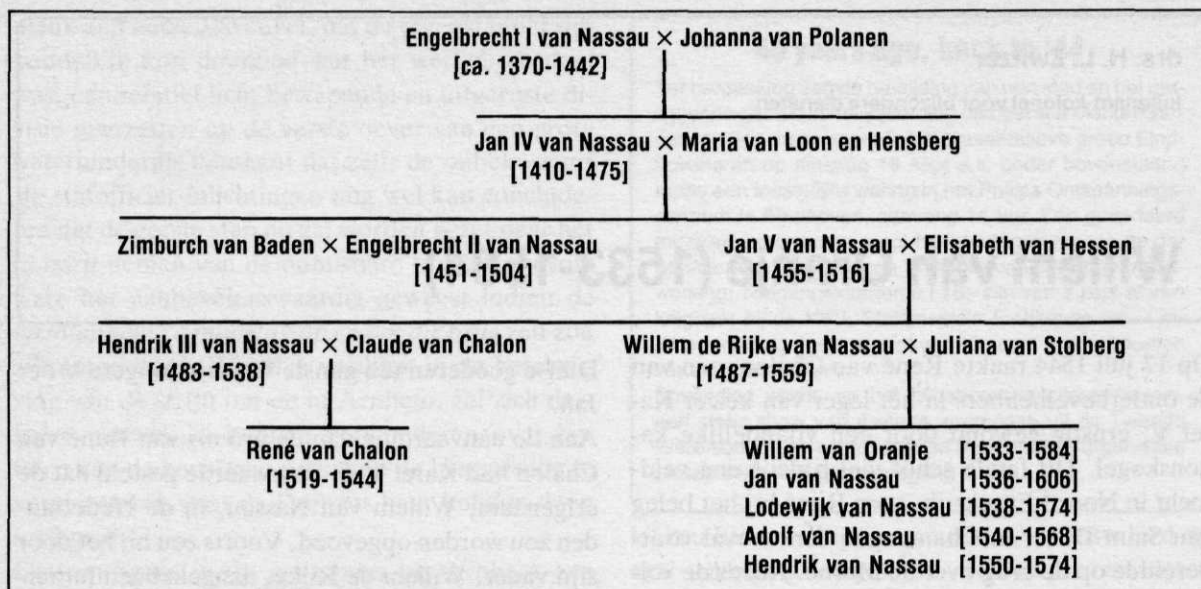
Volgens goed krijgsmansgebruik uit die dagen had hij tijdig een testament opgesteld waarin hij Willem, de oudste zoon van zijn oom Willem de Rijke die tot de Duitse tak van het huis van Nassau behoorde, tot zijn voornaamste erfgenaam had benoemd. René, die deel uitmaakte van de Nederlandse tak van dat adellijke geslacht, was zich „Van Chalon” gaan noemen toen hij na de dood van Philibert van Chalon, een broer van zijn moeder, diens erfgenaam was geworden en daarmee in het bezit was gekomen van het prinsdom Orange.

Die Nederlandse tak was in 1403 ontstaan uit het huwelijk tussen Engelbrecht I van Nassau en Johanna van Polen en had in de loop der tijd belangrijke dienaren geleverd aan de Bourgondische en Habsburgse vorsten. Een van hen was Engelbrecht II, graaf van Nassau, veldheer van zowel Karel de Stoute als Maximiliaan van Habsburg die gehuwd was met Karels dochter, Maria van Bourgondië. Zijn grafmonument, een van de cultuurschatten van ons land, bevindt zich thans nog in de Grote Kerk in Breda; in die tombe is ook het gebeente van René van Chalon bijgezet. Doordat deze laatste kinderloos stierf, viel het gehele Nederlandse bezit der Nassaus weer toe aan een van de leden van de Duitse tak. Aangezien de Duitse en Nederlandse bezittingen altijd streng gescheiden werden gehouden, deed de nieuwe prins van Oranje dan ook afstand van alle aanspraken op de

Duitse goederen ten gunste van zijn jongere broer Jan.

Aan de aanvaarding van de erfenis van René van Chalon had Karel V de voorwaarde gesteld dat de erfgenaam, Willem van Nassau, in de Nederlanden zou worden opgevoed. Voorts zou hij het door zijn vader, Willem de Rijke, aangehangen lutherse geloof moeten verlaten en terugkeren tot de katholieke Kerk. Ter wille van de dynastieke belangen van de Nassaus werd aan al die voorwaarden voldaan. Overigens vertoonde de komst naar de Nederlanden van de jonge Willem van Nassau — nadien zou hij zich als Willem van Oranje onsterfelijke roem verwerven — veel overeenkomst met de situatie die was ontstaan toen Engelbrecht II stierf en diens Duitse neef, Hendrik III, hem opvolgde in zijn Nederlandse bezittingen. Het grote verschil was echter dat aan die goederen nu die van het Huis Chalon waren toegevoegd, waarvan het prinsdom Orange wel het voornaamste was. Bovendien waren er nog bezittingen in Franche-Comté, Bretagne, Bourgondië en de Dauphiné. Over het prinsdom Orange was Willem soeverein zonder aan iemand, bijvoorbeeld de Franse koning, enige leenhulde verschuldigd te zijn. Daardoor was hij in theorie de gelijke van vorsten als de Franse en de Spaanse koning.

Evenals de Bourgondische vorsten ontleenden de Habsburgers, Filips de Schone, Karel V en Filips II, hun positie in de Nederlanden aan het bezit van de in deze streken aan elkaar grenzende graafschappen, hertogdommen, heerlijkheden, en dergelijke. De titel „heer der Nederlanden” waarmee zij vaak worden aangeduid, is in wezen een oneigenlijke gemeenschappelijke naam voor een in feite verbrokkeld geheel, welks verscheidenheid nog werd vergroot door verschil in rechtspraak en privileges. Zoals alle vorsten uit die tijd streefden de Bourgondiërs en de Habsburgers naar centralisering van hun macht over de Neder-

landse gewesten. Een voorbeeld daarvan is de oprichting in 1531 door Karel V van diverse raden, waaronder de Raad van State, een college waarin zaken van algemeen bestuur aan de orde kwamen. De Nederlandse Nassaus, zoals de reeds genoemde Engelbrecht II, Hendrik III en René van Chalon, hebben de Bourgondische en Habsburgse vorsten in dat streven altijd trouw bijgestaan. Eenmaal volwassen geworden leek ook Willem van Oranje die weg op te gaan. Evenals zij behoorde ook Willem tot de hoogste adel in de Nederlanden en was hij een van de voornaamste hovelingen van het Habsburgse hof. Verder vervulde hij op jonge leeftijd al belangrijke militaire ambten. In 1552 commandeerde hij een regiment van tien compagnieën infanterie, en in een campagne tegen de Fransen benoemde de keizer hem tot aanvoerder van een leger van 18.000 voetknechten en 3000 ruiters.

Onder Filips II en diens landvoogdes in de Nederlanden, Margaretha van Parma, vond er in de uitoefening van het landsbestuur een wending plaats die door de hoge adel met lede ogen werd aangezien. Er was een ontwikkeling gaande waarin de dagelijks af te handelen bestuurszaken werden overgelaten aan staatsdienaren als Viglius en Granvelle. De samenleving uit die dagen droeg nog alle karaktertrekken van de maatschappij zoals die in de Middeleeuwen was ontstaan en waarin de ongelijkheid tussen de standen een door iedereen aanvaard beginsel was. Die ongelijkheid berustte niet op economische verschillen maar

veeleer op kwalitatieve als geboorte en afstamming en de daarbij behorende levensstijl, die op ieder het stempel van een bepaalde stand drukte. Economische verschillen liepen dwars door de standen heen; er waren rijke kooplieden en arme edellieden. De laatsten genoten echter hiërarchie gezien voorrang boven de eersten en werden maatschappelijk door hun grotere prestige ook als zodanig geaccepteerd.

Uit een hedendaags gezichtspunt wordt de positie van Willem van Oranje binnen deze samenhang in een eigentijds perspectief geplaatst. Deel uitmakende van een betrekkelijk klein groepje uit de hoogste stand, behoorde hij reeds vóór de opstand met andere hoge edelen, zoals Egmond, Hoorne, Aerschot en Berlaymont, tot de natuurlijke leiders van het land. Zij waren allen ridders van het Gulden Vlies, de door hertog Filips de Goede van Bourgondië in 1430 ingestelde orde die tot doel had de hoge edelen nauwer aan de vorst te binden. Zij bezetten voorts de hoogste functies in het leger, waren stadhouders — dat wil zeggen plaatsvervangers — van de vorst in zijn gewesten, en gouverneurs van belangrijke steden. Zo werd Willem van Oranje in 1559 stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Sinds 1555 was hij lid van de Raad van State, samen met onder meer enkele andere vertegenwoordigers van de hoge adel, zoals Egmond en Hoorne. Met inachtneming van het verschuldigde respect verkeerden deze edelen als gelijken met Filips II en de landvoogdes Margaretha van Parma. Dat betekent niet dat zij gelijk

dachten over rechten en plichten. Filips II was een naar het absolutisme strevende vorst, iemand die alle gezag in zich wilde verenigen en wiens dienaar uitsluitend instrumenten behoorden te zijn van *zijn* politiek. Deze, voor de toenmalige begrippen, moderne versie van het staatsmodel strookte al heel weinig met de nog in feite op middeleeuwse verhoudingen gebaseerde relaties tussen de koning en de hoge adel. Het voornaamste doel van die spelregels was het land te besturen in overeenstemming met de oude gewoonten en gebruiken die uitgingen van een contractverhouding tussen vorst en onderdaan, in tegenstelling tot de moderne idee van het absolutisme, waarin het zwaartepunt van de macht veel eenzijdiger bij de vorst werd gelegd. Het is duidelijk dat hier stof lag voor een conflict tussen de aan het landsbestuur deelnemende hoge adel en de naar boven geklommen voornaamste adviseur des konings in de Nederlanden, Antoine Perrenot de Granvelle, die door de edellieden werd beschouwd als een parvenu en een indringer. Voor Filips II echter was hij de trouwe uitvoerder van diens politiek, en de zwakke landvoogdes stond geheel onder zijn invloed.

De onderlinge strijd tussen de adelsliga en Granvelle heeft geduurd van 1561 tot 1564. Hoofddoel van dit betrekkelijk kleine groepje hoge edelen, waarbinnen Oranje min of meer een leidersrol vervulde, was de grote invloed van Granvelle op de staatszaken te fnuiken opdat zij zelf aan invloed zouden kunnen winnen. Het zag aanvankelijk niet uit naar een welslagen van dat streven.

In 1559 vond de afkondiging plaats van de indeling van de Nederlanden in nieuwe bisdommen, een project waarmee reeds onder Karel V was begonnen en dat door Filips en Granvelle werd voltooid. Het doel was de invloed van de koning op de benoeming van de bisschoppen zoveel mogelijk te vergroten. Die nieuwe indeling was voor Filips namelijk een middel om — door steeds bij een op handen zijnde benoeming een koningsgetrouwe geestelijke naar voren te schuiven — binnen de kring van de Nederlandse bisschoppen op den duur uitgebreide steun te verwerven. Daarmee werd het voor hem mogelijk niet alleen de kerkelijke organisatie in de Nederlanden te verbeteren maar ook, zij het indirect, zijn zeggenschap te vergroten in de statenvergaderingen in de gewesten, waar onder meer werd beslist over de door de koning ingediende belastingvoorstellen. Naar die

Willem van Oranje (gravure uit: P. Bor Christiaensz — *Oorsprongk, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen*, dl I. Amsterdam (1679)223)

Antoine Perrenot de Granvelle, de grote tegenspeler van Oranje in de jaren 1561/64 (gravure uit: E. van Meteren — *Historie der Neder-Landscher ende haerder Na-buren oorlogen ende geschiedenis tot den iare M V^lCXII*. Den Haag (1623) fol. 32 verso)

bijeenkomsten stuurde elk van de standen — de adel, de clerus en de steden — zijn vertegenwoordigers. Het was de koning dus erom te doen via afgevaardigden van de geestelijke stand zijn stem zo krachtig mogelijk te doen klinken, een politiek die door Granville met hart en ziel werd verdedigd. Deze staatsdienaar, zelf bisschop van Artois, had aan de invoering van deze kerkelijke indeling zelfs zijn bevordering tot aartsbisschop van Mechelen en tot kardinaal-primaat der Nederlanden te danken, waardigheden die hij naast zijn politieke functie bleef bekleden. De adel had tegen die interventies op kerkelijk gebied en de daardoor toegenomen macht des konings ernstige bezwaren, omdat hij daarin een aantasting zag van de eigen invloed op zowel de bisschopskeuze als de stem van de clerus in de statenvergaderingen, welke laatste tot dan toe meestal overeenkwam met die van de adel. Die eensgezindheid tussen deze beide standen had alles te maken met de nauwe familiebanden die er veelal bestonden tussen de adel en de hoge kerkelijke ambtsdragers. Het was vooral die belangenstrijd die de adelsliga ertoe aanzette te trachten Granville weg te werken. Dat wilde zij bewerkstelligen door steun te zoeken bij de stedelijke afgevaardigden, een poging die overigens de eerste jaren weinig succes had.

Brieven van de hoge adel aan de koning in het verre Spanje hadden evenmin het beoogde effect zolang de landvoogdes geheel onder Granvelles invloed bleef en hem de hand boven het hoofd hield. Daarin kwam verandering toen zij hem begon te verdenken bij de koning haar territoriale belangen in Italië, dat deels door Spanje was bezet, te dwarsbomen. Aan haar tot dusver onbegrensde vertrouwen kwam nu een einde en zij begon, parallel aan de wensen van Willem van Oranje en de andere hoge edellieden, bij de koning aan te dringen op het vertrek van Granville. Zonder hem officieel te ontslaan zond Filips hem in 1564 naar Besançon, zijn geboortestreek, waarna hij vervolgens een gezantschap bij de paus aanvaardde en niet meer in de Nederlanden terugkeerde; zo vervulde hij onbewust de wens die Willem van Oranje tegenover zijn jongere broer Lodewijk had uitgesproken kort voor het vertrek van Granville, namelijk dat die ver genoeg zou reizen om nooit meer terug te komen.

Daarmee was de man verdwenen die tot het uiterste bereid was in opdracht van de koning uitvoe-

ring te geven aan de kettervervolging zoals die in de beruchte plakaten was vastgelegd, een handelwijze die door Willem van Oranje werd afgekeurd. Die was na zijn komst in de Nederlanden in 1544 weliswaar in Breda en Brussel katholiek opgevoed, maar van afkomst was hij luthers. Bovendien was hij na de dood van zijn eerste vrouw Anna van Buren om dynastieke redenen in 1561 in het huwelijk getreden met Anna van Saksen, de dochter van keurvorst Maurits, telg uit een onverdacht luthers geslacht. De Spaanse koning en het hof te Brussel had hij tot instemming met dat huwelijk weten te bewegen door vage toezeggingen te doen over een eventuele terugkeer van zijn aanstaande echtgenote tot het katholicisme, maar hij was ervan op de hoogte dat zij heimelijk trouw bleef aan haar lutherse geloof. Bovendien was hij steeds in het gezelschap van zijn lutherse broer Lodewijk die hem als een soort privé-secretaris terzijde stond.

Dat betekende niettemin dat hij met Filips II niet alleen op gespannen voet stond over de bestuurszaken van het land, maar ook over diens godsdienstpolitiek, een strijdpunt dat in de welig tierende pamflettenliteratuur van die dagen nog geheel werd geschoven op rekening van de kwade dienaren des konings, te weten Granville en de Spaanse raadgevers.

Zijn tweede echtgenote en zijn Duitse familie brachten hem derhalve als katholiek en dienaar van de koning in een conflictsituatie, waaruit hij voor zichzelf een uitweg zocht door een gematigde houding aan te nemen tegenover het calvinisme dat zich sinds 1550 uit Frankrijk in de Nederlanden had verbreid. Iets dergelijks had hij ook gedaan toen zich in zijn prinsdom godsdiensttwisten hadden gemanifesteerd: daar had hij zelfs een politiek van tolerantie gedecreteerd.

Ook de andere heren van de adelsliga, hoewel minder dan Willem van Oranje in contact met protestanten, waren voorstander van een verzachting van de plakaten. Zij wezen op de religievrede van Augsburg die door Karel V was aanvaard, en op de geloofsvrijheid die de Hugenoten in Frankrijk hadden verkregen. Die inzichten leidden na Granvelles vertrek tot een beweging onder de leden van de adelsliga die de wederrechtelijk in de Nederlanden ingevoerde inquisitie wilde doen afschaffen en de plakaten verzachten. In 1565 reisde Egmond speciaal daarvoor naar Spanje om

te trachten bij de koning gehoor te vinden voor die wensen; daarbij sprak hij niet alleen namens de hoge edelen maar vertolkte ook de gevoelens van het volk over de kettervervolging. In Antwerpen bijvoorbeeld had het voornemen, een ketter terecht te stellen, in 1564 geleid tot hevige woelingen waarbij de bevolking de gerechtsdienaren op de vlucht had gejaagd.

Na lang talmen antwoordde Filips op het door Egmond overgebrachte verzoek. In zijn beruchte brieven uit het bos van Segovia van 17 en 20 oktober 1565 eiste hij onvoorwaardelijke uitvoering van de plakaten en onverwijld in werking treden van de inquisitie. Oranje, Egmond en Hoorne wensten zich niet zonder meer daarbij neer te leggen. Opzettelijk, om de onrust onder de bevolking aan te wakkeren, adviseerden zij de landvoogdes de magistraten van de steden in kennis te stellen van de inhoud van de brieven. Margaretha van Parma volgde die raad vrijwel onmiddellijk op en verklaarde daarbij dat zij zou gehoorzamen aan de koninklijke bevelen inzake de plakaten en de inquisitie. Holland en Vlaanderen tekenden protest aan, en Brabant liet weten geen inquisitie te zullen invoeren omdat die ook vroeger in dat gewest niet had bestaan.

De brieven van Segovia brachten ook de lagere edelen, onder wie zich nogal wat protestanten bevonden, in het geweer. Omstreeks Kerstmis 1565 sloten zij zich aaneen en stelden het beroemde Compromis op dat hen verplichtte „in naam des Konings” te strijden tegen de inquisitie die wanorde en onrechtvaardigheid meebracht. Dat Compromis of Verbond der Edelen — waarvan Oranje en de andere leden van de hoge adel zich overigens afzijdig hielden — leidde ertoe dat op 3 april 1566 aan Margaretha van Parma het Smeekschrift der Edelen werd aangeboden waarin haar werd verzocht een afgezant naar Spanje te zenden die afschaffing van de plakaten zou kunnen bewerkstelligen, en de Staten-Generaal bijeen te roepen teneinde een andere oplossing voor de godsdienstproblemen te zoeken. De landvoogdes bleek bereid gedeeltelijk aan de verlangens tegemoet te komen voor zover het de toepassing van de plakaten en de werking van de inquisitie betrof, in afwachting van het antwoord van de koning. Bij gelegenheid van de aanbieding van het Smeekschrift moet Berlaymont, staatsraad en ridder van het Gulden Vlies, Margaretha hebben gerustge-

steld met de beroemd geworden woorden: „Madame, ce ne sont que des gueux”; die typering, slechts bedelaars te zijn, werd door de lagere adel onmiddellijk als ere naam overgenomen.

De gebeurtenissen geraakten daarna in een stroomversnelling. Het nieuws dat de plakaten minder gestreng zouden worden toegepast, bracht velen die om den gelove uit de Nederlanden naar elders waren uitgeweken ertoe naar hun haardsteden terug te keren. Plotseling namen ook, vooral rond de steden in de zuidelijke gewesten, de protestantse godsdienstoefeningen in de open lucht — de hagepreken — toe en begon de roep om eigen kerken binnen de steden hoorbaar te worden. Die wens betekende in zekere zin de aanloop tot de Beeldenstorm. Op 10 augustus 1566, na een felle preek in het Vlaamse Steenvoorde dat thans is gelegen in Noordwest-Frankrijk, begon een deel van de toegestroomde menigte de beelden in het naburige klooster van Sint Laurentius te vernielen. Die beweging, die mede werd veroorzaakt en gestimuleerd door de slechte sociaal-economische situatie van die dagen, breidde zich vervolgens ongeremd uit het zuidwesten uit over de rest van de Nederlanden, alleen tegengehouden in die plaatsen waar het stadsbestuur met krachtige hand tegen de beeldenstormers optrad.

Door bemiddeling van Oranje wisten de achter het Smeekschrift verbonden edelen, voor zover zij zich niet begonnen te distantieëren van de gebeurtenissen, met de landvoogdes een akkoord te sluiten waarbij prediking buiten de steden werd toegestaan, en wel op die plaatsen waar dat vóór de beeldenstorm ook was gebeurd, echter onder de garantie dat aan de katholieken geen strobreed in de weg zou worden gelegd.

De uitvoering van die afspraak werd door Egmond en Hoorne op een voor de calvinisten zeer tegevoetkomende manier uitgelegd, zodanig zelfs dat die de macht konden grijpen in de stad Valenciennes in Henegouwen. Oranje voerde in Antwerpen een nogal dubbelzinnig beleid, door enerzijds drie beeldenstormers te doen ophangen doch anderzijds godsdienstoefeningen binnen de stad toe te staan aan luthers en calvinisten.

Het dilemma waarin Willem van Oranje zich bevond tussen de uitvoering van de politiek van de landvoogdes en zijn eigen gematigde opstelling, werd nog groter toen Margaretha het gesloten akkoord terzijde stelde en besloot tot gewapend op-

treden tegen de ketterbeweging, die door een deel van het Verbond der Edelen ook reeds tot gewapend verzet was gemaand. Waartoe Oranjes dubbelzinnige houding kon leiden, bleek toen op 13 maart 1567 een legertje calvinisten vlak bij Antwerpen in gevecht raakte met een contingent regeringstroepen. De prins wist slechts met grote moeite de in de Scheldestad verblijvende geloofsgenoten te verhinderen hun strijdende broeders te hulp te schieten, wetende dat zij tegenover de geregelde troepen geen schijn van kans maakten. Onderwijl werden de opstandelingen buiten de poorten onbarmhartig afgeslacht. Enkele dagen later werd Valenciennes door het regeringsleger hernomen.

Inmiddels was duidelijk geworden dat Oranjes gematigde opvattingen bij Margaretha van Parma niet langer in goede aarde vielen. In het begin van 1567 eiste zij van allen die in haar dienst stonden een nieuwe eed van trouw aan de koning. Die werd wèl afgelegd door Egmond en Hoorne maar, met de komst van de door Filips naar de Nederlanden gezonden hertog van Alva in het verschiet, door Oranje geweigerd. De prins maakte prompt aanstalten zichzelf in Duitsland in veiligheid te brengen, als voorvoelde hij dat hem hetzelfde lot zou kunnen treffen als Egmond en Hoorne die op Alva's last verraderlijk werden gevangengenomen en na een schijnproces in 1568 onthoofd.

Het verzet van Willem van Oranje tegen Filips' hispaniseringsstreven, dat hem ertoe had gebracht oppositie te voeren tegen een figuur als Granvelle, en zijn politiek van gematigdheid die hij in zijn eigen prinsdom in praktijk bracht en die hij ook in de Nederlanden nastreefde, hadden hem uiteindelijk als balling in Duitsland doen terugkeren. Zijn bezittingen waren geconfisqueerd en zijn reputatie onder de protestanten was aangetast. Uit die verre van rooskleurige positie zou hij ten slotte in 1568 trachten gewapenderhand in te grijpen in de gang van zaken in de Nederlanden. Die beslissing stoelde op een mengeling van motieven. Enerzijds speelde zijn zeer begrijpelijke zorg om het verbeurd verklaarde familiebezit een belangrijke rol, anderzijds moet zijn keuze worden gezien als een uiting van zijn blijvende verbondenheid met de Nederlanden en hetgeen zich daar voltrok. Dat alles bracht hem ertoe te pogen het beleid van de nieuwe landvoogd Alva, dat steunde op de aanwe-

zigheid van een leger van 10.000 Spanjaarden, met geweld te verhinderen om vervolgens te trachten zijn eigen politiek van gematigdheid alsnog ingang te doen vinden.

Het krijgsplan van 1568 voorzag in drie gelijktijdig uit te voeren invallen in de Nederlanden, een in het uiterste noorden, een in het zuidwesten, en een in het gebied tussen Maas en Rijn. De noordelijke operatie, geleid door Oranjes jongere broer Lodewijk, had aanvankelijk succes toen op 23 mei 1568 bij Heiligerlee een overwinning werd behaald, hoewel een andere broer, Adolf, in die slag het leven liet. De winst werd echter weer tenietgedaan toen de toegesnelde Alva twee maanden later het opstandelingenleger in de slag bij Jemmingen vernietigde.

Inmiddels was de inval die met hulp van de Hugenoten in het zuiden zou moeten worden uitgevoerd, door het ingrijpen van een Frans regeringsleger in de kiem gesmoord. Ook de derde actie leverde niet het beoogde resultaat op maar kwam voortijdig aan een roemloos einde toen de invaliders, onder aanvoering van De Villers, nog voordat zij Roermond of Maastricht konden bereiken, door Alva in de pan werden gehakt. Oranje zelf beraamde in het najaar een nieuwe actie. Hij wilde via Limburg naar het hart van Brabant oprukken om daar een opstand te ontketenen. In oktober slaagde hij erin bij Stokkem, ongeveer 25 kilometer ten noorden van Maastricht, de Maas over te steken. Met zijn slecht betaalde en verzorgde troepen wist hij echter niets meer te bereiken. Op de voet gevolgd door Alva, die elk gevecht zorgvuldig verreed, trok hij van de ene plaats naar de andere zonder slag te kunnen leveren. De verwachte opstand bleef uit. Ten slotte eindigden die vruchteloze operaties in de terugtocht van Oranjes leger dat daarna, zonder enig succes te hebben behaald, weer werd ontbonden; die met van zijn verwanten geleend geld gefinancierde veldtocht had hem tot aan de rand van het bankroet gebracht. Zijn vertrek naar Frankrijk in 1569, waar hij met zijn broers Lodewijk en Hendrik aan de zijde van de Hugenoten tegen de katholieke Guises zou strijden, deed vermoeden dat hij zich ten aanzien van de Nederlanden in zijn lot had geschikt. Uit zijn eigen gewesten Holland en Zeeland werd echter weer contact met hem gezocht en er werden al spoedig opnieuw plannen ontwikkeld om de Nederlanden binnen te vallen. In dit tijdvak

werden ook de voorbereidingen getroffen voor het bondgenootschap tussen Oranje en de burgerklasse in Holland, een alliantie die de ziel zou worden van de opstand tegen de Spaanse overheersing.

In 1572 zou Oranje, opnieuw met geleend geld, trachten een soortgelijk plan uit te voeren als in 1568, dat echter op even jammerlijke wijze zou mislukken. Deze hernieuwde poging betekende echter dat hij zich niet had neergelegd bij een voortduren van Alva's bewind, wiens belastingmaatregelen, bedoeld om zijn eigen troepen te kunnen betalen, in de Nederlanden op grote weerstand stuitten.

Na de verrassende inneming van Den Briel op 1 april 1572 door de watergeuzen, de ongedisciplineerde bondgenoten van Oranje in ballingschap, kozen binnen enkele maanden geheel Holland en Zeeland de zijde van de opstandelingen. Daardoor kreeg de prins op onverwachte wijze de beschikking over een territoriale basis in zijn eigen gewesten, die hem tot stadhouder benoemden in plaats van de Spaansgezinde Bossu, daarbij de fictie handhavende dat die benoeming in feite door de koning was geschied. Zo conformeerden zij zich aan Oranjes voorstelling van zaken dat de strijd niét werd gevoerd tegen de koning maar tegen diens kwaadaardige raadgevers, omdat verzet tegen de wettige overheid niet was geoorloofd. Een nieuwe poging die zou worden ondernomen in de zomer van 1572 om in Brabant een militair succes te behalen, moest opnieuw uitblijven. Lodewijk was in het voorjaar weliswaar erin geslaagd uit Frankrijk in Henegouwen binnen te vallen en Bergen te bemachtigen, maar zijn hoop op steun van een hugenotenleger werd de bodem ingeslagen door een moordpartij onder de protestantse leiders in Parijs in de nacht van 23 op 24 augustus, de zogenaamde Bartholomeüsnacht.

Oranje rukte via Roermond met een leger Brabant binnen. Enkele steden schaarden zich bij zijn nadering aan zijn kant maar het lukte hem niet zijn broer, die zich nog steeds in het inmiddels door Alva belegerde Bergen bevond, metterdaad hulp te bieden. Er bleef Oranje weinig anders over dan zich uit Brabant terug te trekken en Lodewijk zag zich genoodzaakt daarna de vesting over te geven. Om de orde in het zuiden te herstellen en de rebellen in het noorden te straffen, zond Alva zijn zoon Don Frederik met een leger uit Henegouwen via Brabant en Limburg naar Gelre. Bevreemd voor

een geduchte kastijding in de vorm van plundering en moord bij het minste of geringste teken van verzet, openden de meeste steden langs zijn marsroute ijlings hun poorten. Vervolgens dirigeerde Don Frederik zijn troepen naar het westen om ook daar de weerstand te breken. Holland en Zeeland waren echter bereid te vechten.

In de vier jaren die volgden, zouden beide provincies onder de bezielende leiding van Oranje, in samenwerking met hun statencolleges, worden verdedigd tegen de pogingen van de Spanjaarden het verloren gebied te herwinnen, tot uiting komende in de bekende belegeringen van Alkmaar, Haarlem, Leiden en Zierikzee. In die periode ontwikkelde Oranje ook een koortsachtige diplomatieke activiteit, die erop was gericht bondgenoten onder de buitenlandse vorsten te zoeken, wetende dat hij zonder hun hulp uiteindelijk het onderspit zou moeten delven. Van enige buitenlandse steun was echter geen sprake. Hoogstens werd toestemming verkregen op hun grondgebied troepen te werven, waaruit met het geformeerde Noordhollandse en Zeeuwse regiment een legertje kon worden samengesteld; dat bleef echter in sterkte verre de mindere van de Spaanse troepen.

In 1576 ontstond door de plotselinge dood van landvoogd Requesens, de opvolger van Alva, een geheel andere situatie. De Raad van State, die in Brussel nu tijdelijk het bewind voerde, werd geconfronteerd met opstandige Spaanse soldaten die in lange tijd geen betaling hadden ontvangen en aan het muiten waren geslagen. Buiten Holland en Zeeland ontstond daarop een beweging die zich van deze elementen wilde ontdoen. De roep om hun vertrek werd steeds luider. Om de muiters te kunnen verdrijven lieten de Staten van Brabant zelfs troepen werven. Op gezag van dat college namen die in september 1576 in Brussel de leden van de Raad van State gevangen omdat zij hadden geweigerd, in overeenstemming met Filips' uitdrukkelijke wens, een vergadering van de Staten-Generaal uit te schrijven. Hoewel ook hier de fictie werd gehandhaafd dat het niet ging tegen de koning maar tegen diens raadgevers, was het bijeenroepen van dat lichaam, dat de feitelijke regeringsmacht zou gaan uitoefenen, een hoogst revolutionaire daad. Het mag niet verwonderlijk heten dat uit de Staten-Generaal contact werd gezocht met de opstandige gewesten Holland en Zeeland, in casu met Willem van Oranje. Het resultaat was

Willem van Oranje omstreeks zijn 44e levensjaar (gravure van J. F. C. Reckleben naar een schilderij van M. Mierevelt, uit: J. P. Arend — *Algemeene geschiedenis des vaderlands*, dl II/5. Amsterdam (1853)138)

de Pacificatie van Gent, een vredesovereenkomst tussen Holland en Zeeland en de overige gewesten, die tot doel had gezamenlijk de Spaanse soldaten uit het land te verdrijven en een oplossing te vinden voor de godsdienstkwestie. Het hele land was nu in opstand tegen Spanje, dat door het zenden van een nieuwe landvoogd, Don Juan, trachtte het gezag van de koning te herstellen. De Staten-Generaal probeerden een oplossing te vinden door met hem een overeenkomst te sluiten, het zogenaamde Eeuwig Edict, waarbij zij hem als landvoogd accepteerden onder voorwaarde dat de Spaanse troepen zouden vertrekken en dat hij de Pacificatie van Gent zou erkennen. Oranje en Holland en Zeeland hadden zich uit wantrouwen tegen Don Juan van het Eeuwig Edict afzijdig gehouden. Afzonderlijke onderhandelingen met hem leidden tot niets, waarop de landvoogd zich bij verrassing meester maakte van Namen en de reeds vertrokken Spaanse troepen terugriep. Door die gebeurtenissen waren de gewesten die de Pacificatie van Gent hadden getekend echter weer op een lijn gebracht. In die constellatie nam Oranje bij de opstandelingen de meest vooraanstaande plaats in. Er waren echter in het eigen kamp reeds

krachten bezig om zijn positie te ondermijnen. Zo werd volgens het plan van Aerschot de Oostenrijkse aartshertog Matthias tot tegenlandvoogd gekozen — in feite even onwettig als het optreden van de Staten-Generaal — een daad, die eveneens werd gelegitimeerd door de fictie, niet tegen Filips II te zijn gericht. De bedoeling van die keuze was Oranje, die door de katholieke adel in het zuiden werd gewantrouwd, zoveel mogelijk buiten spel te zetten. De rollen werden echter omgedraaid: de prins slaagde erin zich te laten benoemen tot luitenant-gouverneur van Matthias waardoor deze, nauwelijks op de hoogte met de Nederlandse toestanden, in een positie kwam die hem afhankelijk maakte van Oranje en niet van Aerschot.

Ondertussen had Don Juan in Namen niet stilgezeten. Op 31 januari 1578 wisten zijn troepen bij Gembloers een leger van de Staten-Generaal te verslaan en op te rukken naar Leuven. Oranje voelde zich nu in Brussel bedreigd, waarop hij naar Antwerpen uitweek, samen met Matthias en de Staten-Generaal. Er zouden echter steeds meer scheuren komen in het front van de opstandelingen. In het zuiden roerden zich de calvinisten, die in Gent de katholieke eredienst onmogelijk hadden gemaakt en nu poogden hun invloed uit te breiden; een situatie die weerstanden opwekte bij hun politieke geestverwanten die lid waren van de moederkerk. Oranjes voorstel, door een religievrede — een plan aan minderheden vrije godsdienstoefening toe te staan als ten minste honderd gezinnen in stad of dorp dat wensten — een einde te maken aan dergelijke geschillen, werd door de Staten-Generaal verworpen: vele katholieken vreesden dat zij daarmee door een achterdeur het calvinisme binnenhaalden. Van die tweespalt wisten de Spanjaarden gebruik te maken. Op 1 oktober 1578 was Don Juan gestorven. Zijn opvolger Alexander Farnese, hertog van Parma, slaagde erin een deel van de katholieke gewesten aan zich te binden door beloften inzake behoud van privileges, verlening van amnestie en herstel in oude ambten. Dergelijke aanbiedingen zijn ook aan Oranje gedaan, maar hij is daarop nooit ingegaan.

Voor enkele van die provincies betekenden zij een terugkeer in de schoot van het Spaanse bewind, en ook vele edelen uit het zuiden lieten zich door deze stroom meevoeren. Al deze aldus op een lijn gebrachte elementen sloten zich aaneen in de

Unie van Atrecht, die op 6 januari 1579 tot stand kwam.

In het gebied benoorden de grote rivieren vond in 1578 een soortgelijke ontwikkeling plaats. Oranjes broer Jan van Nassau, een felle calvinist, zag zich in mei van dat jaar door tegenlandvoogd Matthias benoemd tot stadhouder van Gelre. In die hoedanigheid nam hij het initiatief, te komen tot een nadere unie tussen de gewesten waar de protestanten het voor het zeggen hadden. Hoewel zijn pogingen zonder succes bleven — zijn voorstellen op het gebied van de godsdienst bleken voor velen te extreem — kwam er onder de bestuurders van de noordelijke gewesten nu een beweging op gang die, mede onder druk van Parma's militaire successen, op 23 januari 1579 uitmondde in de ondertekening van een unieverdrag door Holland, Zeeland, Utrecht en de Groninger Ommelanden. Daarbij sloten zich in de loop van dat zelfde en het volgende jaar Gelre, Overijssel en Drenthe aan, alsmede de stad Groningen en een klein aantal plaatsen in Brabant en Vlaanderen. Deze Unie van Utrecht beoogde in eerste instantie de krachten op het gebied van de defensie te bundelen. Ten aanzien van de religie werd bepaald dat elke provincie vrij was te handelen naar eigen goeddunken. In de praktijk kwam dat hierop neer dat de calvinisten nog meer dan voorheen gelegenheid kregen hun verworven positie te verstevigen ten koste van de katholieken. Oranje keerde zich aanvankelijk tegen de unie omdat hij vreesde dat die de kans op verwezenlijking van zijn ideaal — de bundeling van de zeventien Nederlandse gewesten — sterk verkleinde, terwijl bovendien de kwestie van de religie niet was geregeld op de wijze die hij als voorvechter van de godsdienstvrede voor ogen had gehad.

Anders dan de ondertekenaars van de Unie van Atrecht bleven de in de Unie van Utrecht verbonden gewesten hun afgevaardigden sturen naar de Staten-Generaal, waarin ook de provincies waren vertegenwoordigd die nog niet tot een van de beide blokken waren toegetreden. In dit deel van de Nederlanden was men uiteindelijk ook tot de slotsom gekomen dat hulp uit het buitenland meer dan ooit was geboden. Oranje, die het meeste profijt verwachtte van steun uit Frankrijk, stelde daarom voor de soevereiniteit over de Nederlanden aan te bieden aan de hertog van Anjou, een broer van de Franse koning. Met uitzondering van Holland en

Zeeland stemden de Staten-Generaal met dat voorstel in. Nu aldus de soevereiniteit werd weggeschonken, kon onmogelijk worden staande gehouden dat de gewesten nog steeds Filips II als hun wettige heer bleven beschouwen: dat zou immers impliceren dat er gelijktijdig twee soevereinen waren. Daarom vaardigden de Staten-Generaal op 26 juli 1581 het zogenaamde Plakkaat van Verlatinge uit, waarin zij opsomden op welke gronden de zich soeverein achtende gewesten de koning van Spanje niet langer als hun landsheer wilden erkennen. In hun ogen waren de onderdanen gerechtigd hun vorst, ook al was die door God over hen gesteld, te verlaten wanneer hij zich tegenover hen gedroeg als een tiran en regeerde in strijd met de rechten en vrijheden van de gewesten.

Hoewel de onderhandelingen met Anjou al in september 1580 met gunstig resultaat waren afgerond, kwam hij pas een jaar later naar de Nederlanden. Zijn bevoegdheden werden sterk beknot: op bestuurlijk gebied behielden de Staten-Generaal veel zeggenschap, en in de Raad van State, die de nieuwe vorst ter zijde zou staan, had Oranje een zeer belangrijke stem. Die beperkingen van zijn bevoegdheden hinderden hem ten slotte zozeer dat hij zijn heil zocht in een staatsgreep. Op 17 januari 1583 trachtte hij zich meester te maken van Antwerpen, maar dat mislukte deerlijk dank zij het doeltreffende verweer van de burgerij. Daarmee had hij de kansen zich bij de bevolking van de Nederlanden enig vertrouwen te verwerven, voorgoed verknoeid. Enkele maanden later vertrok hij naar Frankrijk, waar hij het jaar daarop overleed.

Intussen was de positie van Oranje er bepaald niet beter op geworden. Hij was immers degene die erop had aangedrongen Anjou als soeverein te aanvaarden, en diens poging tot een staatsgreep had zijn prestige dan ook ernstig geschaad. In het zuiden, waar hij sinds 1576 meestentijds verbleef, stelde het volk zich nu steeds vijandiger op. Ook breidde het feitelijk door Spanje beheerste gebied zich als gevolg van Parma's militaire successen langzaam maar zeker verder naar het noorden uit. De prins besloot daarom in de zomer van 1583 uit Antwerpen te vertrekken en zich in Delft te vestigen.

Zijn persoonlijke veiligheid was sinds juli 1580 nog eens extra in gevaar gekomen. Filips II had

toen namelijk een proclamatie uitgevaardigd waarin hij de prins van hoogverraad beschuldigde en hem vogelvrij verklaarde, daarbij de toekomstige moordenaar een bedrag van 25.000 dukaten en een adellijke titel belovend. Oranje weerlegde de geuite aantijgingen in zijn Apologie, een verweerschrift waarin hij zijn handelwijze rechtvaardigde en tevens heftig kritiek leverde zowel op het gedrag van Filips persoonlijk als op zijn optreden als koning. Het was duidelijk dat ondanks de terstond genomen veiligheidsmaatregelen vroeg of laat een poging Oranje om het leven te brengen, zou slagen: er waren nu eenmaal altijd veel mensen in zijn directe omgeving en bovendien bood hij iedereen die hem ergens over wilde spreken, de gelegenheid dat te doen. Op 18 maart 1582 gelukte het een klerk, Jean Jauréguy, in het paleis van Anjou te Antwerpen de prins tot op enkele passen te naderen en een pistool op hem af te schieten. De kogel trof Oranje in de mond en veroorzaakte een hevige bloeding, die zijn artsen slechts met veel moeite konden stelpen.

Op 10 juli 1584 slaagde Balthasar Gerards waar Jauréguy had gefaald. Toen hij in 1580 in Bour-

De moord op Oranje op 10 juli 1584: Balthasar Gerards schiet de prins neer in diens woning in Delft (gravure van J. Luyken, uit: P. Bor Christiaensz — *Oorsprong, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen*, dl II. Amsterdam (1680)428-429)

gondië het bericht hoorde van Oranjes vogelvrijverklaring, nam hij zich voor hem te doden. In mei 1584 kwam hij in Delft aan, kreeg toegang tot de prins en wist zijn vertrouwen te winnen. Met het geld dat Willem hem gaf om zich toe te rusten voor een reis naar Frankrijk, kocht hij van een van de prinselijke lijfwachten een paar pistolen. Op de ochtend van de bewuste dag vroeg hij Oranje om een paspoort voor zijn reis. Deze zegde hem toe hem dit document in de loop van de middag te zullen verstrekken. Toen de prins na een onderhoud met enkele officieren de trap van zijn woning afdaalde, dook Gerards plotseling vóór hem op en schoot hem door de borst. Enkele ogenblikken later overleed hij na God te hebben gesmeekt medelijden te hebben met zijn ziel en met zijn arme volk. Op 3 augustus 1584 werd hij in de Nieuwe Kerk te Delft begraven.

Hoewel de zaken er ten tijde van de moord be-

paald niet rooskleurig voor stonden, was binnen het gebied van de opstand toch wel een voldoende stevige basis ontstaan waarop anderen, zoals Maurits en Oldenbarneveldt, konden voortbouwen. Het is vooral aan Oranje te danken geweest dat — hoewel de gewesten niet alleen onderling maar ook innerlijk vaak zozeer verdeeld waren en bovendien soms alleen maar hun eigen belangen in het oog hielden — dit fundament er is gekomen. Hij was immers de leidende figuur in de opstand,

die een hoogtepunt bereikte in de Pacificatie van Gent van 1576, een overeenkomst waarin alle gewesten zich tegen Spanje keerden. Helaas ging de toen gerealiseerde eenheid, een van Oranjes grootste idealen, kort daarop weer verloren, maar dit doet niets af aan zijn grote verdiensten in het proces dat uiteindelijk heeft geleid tot de totstandkoming van de Nederlandse staat. Niet voor niets heeft de geschiedschrijving hem het predikaat „Vader des Vaderlands” toegekend.*

Literatuur

S. Groenveld e.a. — *De kogel door de kerk? De opstand in de Nederlanden en de rol van de Unie van Utrecht 1559-1609*. Zutphen (1979).

F. Rachfall — *Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand* (3 dln). Halle an der Saale/Den Haag (1906/1924).

K. W. Swart — Willem de Zwijger, in: C. A. Tamse (red) — *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis*. Alphen aan den Rijn (1979).

C. V. Wedgwood — *Willem de Zwijger, Vader des Vaderlands*, 4e dr. Amsterdam/Brussel (1984).

* Dit artikel kwam tot stand in samenwerking met drs. J. P. C. M. van Hoof, wetenschappelijk medewerker van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf.

J. Heijnsdijk en C. W. Vroom

docenten Koninklijke Militaire Academie

De militaire manager, door andermans bril gezien

In dit tijdschrift is sinds april een serie artikelen opgenomen onder de titel „Leiderschap op de korrel”. Wij hebben die reeks met interesse gevolgd. Als docenten aan de KMA zijn wij betrokken bij de opleiding van toekomstige moderne militaire managers. Daarom zijn wij als vanzelfsprekend, maar tevens met genoegen ingegaan op de uitnodiging van lkol P. Huysman een reactie te formuleren op de onderwerpen die door hem en zijn collega's in deze serie naar voren zijn gebracht.

Militair management tussen bureaucrativering en vitaliteit

Het militaire management is het centrale thema in deze serie. Wellicht denken vele officieren bij de uitoefening van de hen opgedragen taken niet direct aan de term management. Maar aangezien de KMA heeft besloten zich na 1985 te richten op de militaire bedrijfskunde en cadetten af te leveren die zijn opgeleid tot militaire managers, is het verstandig even bij dat begrip stil te staan. Militair management wordt door de auteurs van deze serie terecht omschreven als het doelgericht integreren

De nevenstaande beschouwing vormt het sluitstuk van de serie „Leiderschap op de korrel”. Ditmaal wordt de militaire-managersproblematiek beschouwd door twee niet-militairen, en wel prof. dr. C. W. Vroom en drs. J. Heijnsdijk die, respectievelijk als organisatiesocioloog en als econoom, aan de Koninklijke Militaire Academie doceren en daar zijn belast met het verzorgen van het onderwijs op het gebied „organisatie en management”, ieder uit zijn eigen deskundigheid. Hun kijk op het reilen en zeilen van de krijgsmacht, en in het bijzonder op de managers waarover in de artikelenreeks werd gesproken, beoogt een positieve bijdrage te zijn aan zowel het denken als het doen in de organisatie. Voor hen die gewoon zijn de zaken door een militaire bril te bezien, verdient het ongetwijfeld aanbeveling te lezen hoe dat zelfde eruitziet door eens anders bril.

van organisatievariabelen, menselijke variabelen en omgevingsvariabelen in en ten dienste van de defensieorganisatie (vgl. Stumik, 1978). Variabelen zijn per definitie veranderlijk; vandaar dat management altijd optimalisering inhoudt. Optimalisering vergt keuzes, niet alleen op het topniveau, maar evengoed op het midden- en lagere niveau. Het lijkt ons van het grootste belang dat de organisatie haar leidinggevenden in staat stelt op verantwoorde wijze zulke keuzes te maken.

Er zijn er die zich dan angstig afvragen of de centrale beheersbaarheid van de organisatie nog wel blijft gewaarborgd. Zij veronderstellen niet alleen dat het noodzakelijk is alles uit één punt te regelen; zij denken zelfs dat zoiets in een complexe organisatie als de krijgsmacht nog mogelijk is ook.

LEIDERSCHAP OP DE KORREL

In moderne opvattingen over management en de betekenis ervan voor organisaties heeft men die gedachte verlaten. Natuurlijk heeft een organisatie een centrale missie en moeten alle activiteiten daarop worden afgestemd. Het is alleen de vraag hoe men die centrale missie weet te waarborgen. Dat kan door voortdurende controle uit de centrale top. De kostprijs daarvan is wèl een sterke bureaucrativering. Middelen worden belangrijker dan het doel. Dat leidt op zijn minst tot vertraging en demotivatie.

Het is ook mogelijk die centrale missie bij de leden van de organisatie ingang te doen vinden door voortdurende aandacht voor opleiding en vorming. Ook daarvoor moet een prijs worden betaald: het scheppen van een betrekkelijke vrijheid, maatschappelijke invloeden toelaten binnen de organisatie en dus minder beheersbaarheid op formele gronden. Daarvoor komt wel iets in de plaats: grotere beheersbaarheid in termen van de centrale doelen van de organisatie en tegelijk ook

meer betrokkenheid en verantwoordelijkheidsgevoel.

Beide wijzen van aanpak zijn in de krijgsmacht aanwezig. Het is alleen onze indruk dat binnen de organisatie nogal eens een uitgesproken voorkeur bestaat voor de eerste methode. In het licht van hetgeen tegenwoordig over management en organisatie wordt gedacht, is dat echter een achterhaald standpunt. Controle is nodig; zij dient echter tegelijk een opvoedend karakter te hebben. Dat vergt een helder gemeenschappelijk doel: de centrale missie van een organisatie.

De centrale missie van de krijgsmacht is het leveren van gevechtskracht binnen de kaders van het bondgenootschappelijke vredes- en veiligheidsbeleid. Het metterdaad produceren of het tegenover de vijand kunnen symboliseren van gevechtskracht vergt sturingsactiviteiten, die uitstekend met de eerder gegeven omschrijving van management kunnen worden gedekt. Gevechtskracht is niet alleen het gevolg van de inzet van beschikbare technische wapensystemen in tijd en plaats, maar ook van de manier waarop mensen binnen een organisatie zich daarvoor gemotiveerd kunnen en willen inzetten. Dat is een van de belangrijkste optimaliseringsmomenten, waarop de militaire manager kan bewijzen dat hij zijn vak verstaat.

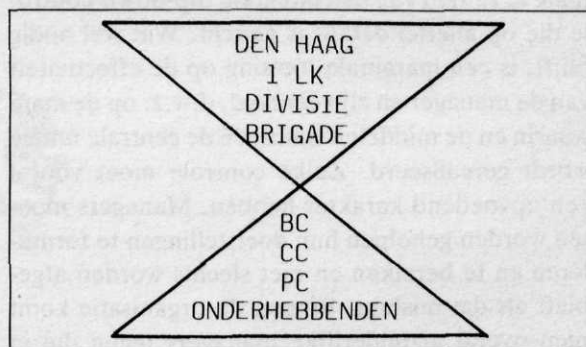
Het is dus van het grootste belang dat de organisatie de nodige voorwaarden schept op dat zowel managers als uitvoerenden zich gemotiveerd voor die centrale missie kunnen inzetten. Controlemechanismen en opleidingsmomenten moeten beide zijn afgeleid van die centrale missie. Doeltreffendheid en doelmatigheid van verrichte activiteiten kunnen alleen zinvol worden beoordeeld wanneer zij in het licht van die centrale missie worden gezien. Zoals gezegd, is produktie van gevechtskracht de centrale missie van de krijgsmacht. Om dat te bereiken moet het vrijwillig en onvrijwillig dienende personeel voortdurend de kans krijgen zich daarin te bekwamen. Controle op hun doen en laten moet wel in verband staan met die centrale missie. Het zou goed zijn in dat verband wat minder functioneel versnipperd te denken. Aandacht voor details is goed; als een inspecteur niet duidelijk kan maken hoe zorg voor dit of dat detail in zinvolle relatie staat tot de uiteindelijke missie, verliest die controle elk verstandig nut. Men gaat proberen zulke controles te ontlopen of men probeert zich op allerlei manieren daartegen in te

dekken. De effectiviteit van de organisatie als geheel loopt achteruit en dat kan toch niet de bedoeling zijn geweest.

Zandlopermodel

Uit de serie van Huysman en zijn collega's blijkt dat het daaraan nogal eens schort, hetgeen wij overigens op grond van eigen waarnemingen in de organisatie kunnen bevestigen. De controle op effectiviteit en efficiëntie is opgedeeld in vele losse draden en dito tests, beoordelingen, inspecties, enz. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt gewoonlijk bij verschillende functionele gebieden en is her en der in de krijgsmacht verspreid (1 Lk, divisie, Den Haag). Operationele commandanten, militaire managers dus, worden overladen met een veelheid van controlemomenten en controleurs. Ieder staat voor zijn eigen winkel en heeft de neiging het belang daarvan voor het totaal te overschatten.

In het artikel „De bataljonscommandant” (*Mil. Spect.* 153(1984)(5)208) staat op blz. 213 een tekening van de BC als beschermer van zijn bataljon tegen externe invloeden. De gedachtengang achter die tekening kan nog verder worden doorgezet. De organisatie lijkt de vorm te hebben van een zandloper (zie de afb.). De niveaus boven het

draaipunt van het bataljon hebben ieder hun eigen opvattingen en doelstellingen. Zij zijn bovendien in toenemende mate functioneel gescheiden geraakt. Richtlijnen, opdrachten, enz., komen tot stand zonder dat men het van elkaar weet. Er vindt wellicht coördinatie aan de top plaats, maar enkele echelons verder is daarvan nog maar weinig te merken. De (administratieve) belasting van de BC en zijn onderhebbenden neemt onbeheersbare vormen aan. Huysman en de zijnen merken terecht op dat op dat niveau niets meer kan wor-

den doorgeschoven. De organisatorische conclusie is dan ook simpel: die druk moet worden verminderd. Bijzaken moeten opnieuw worden onderscheiden van hoofdzaken. Op hoger niveau moet opnieuw een betere integratie worden bewerkstelligd, moet een aantal problemen al in samspraak worden opgelost. Misschien kan er zelfs wel een niveau uit, of moet zo'n niveau juist worden belast met die integratieslag.

In elk geval dient er iets te worden gedaan aan de standaardcultuur van „de zwarte piet moet bij voorkeur worden doorgeschoven naar een ander”. Dat wordt ook in de hand gewerkt door de versnippering van de controle. Verantwoordelijkheid aanvaarden voor het geheel wordt bevorderd als men op het totaal wordt beoordeeld.

Dat is helemaal niets vreemds. In alle organisaties komt zoiets van tijd tot tijd voor. Vonhoff bij de Rijksdienst en Dekker bij Philips proberen hetzelfde te verwezenlijken.

Optimaliseren is meer vrijheid voor eigen prioriteitsstelling

Als management het optimaliseren van een aantal variabelen is, en als de kwaliteit van management stijgt bij het maken van meer persoonlijke keuzes door betrokkenen, dient men in toenemende mate af te zien van een integrale top-down-controle die op allerlei details is gericht. Wat wel nodig blijft, is een marginale toetsing op de effectiviteit van de manager en zijn eenheid, d.w.z. op de mate waarin en de middelen waarmee de centrale missie wordt gerealiseerd. Zulke controle moet vooral een opvoedend karakter hebben. Managers moeten worden geholpen hun doelstellingen te formuleren en te bereiken en niet slechts worden afgeblaft als dat mislukt. Binnen de organisatie komt men overal afzonderlijke managers tegen die in deze richting denken. Als zij echter in formeel verband bij elkaar komen, verdampt deze positieve houding en denkt iedereen weer in termen van totale controle (en achter zijn hand het zijne ervan . . .). De dominante cultuur is blijkbaar nogal sterk.

Technologie en organisatie

De moderne technologie heeft onmiskenbaar gevolgen voor de manier waarop het gevecht moet

worden gevoerd en de organisatie die daarachter steekt. Grenzen tussen wapens en dienstvakken vervagen. Dat betekent op zijn minst ook dat het oorlogsbeeld moet veranderen, maar óók dat de voorbereiding daarop in vreedstijd moet worden aangepast. Vormen van leiding geven en organisatie, die wellicht geschikt waren voor de oorlog van 1870, voldoen nu waarschijnlijk niet meer. De voorbereiding op de moderne oorlog (en daarmee het voorkomen ervan) vraagt om verschillende scenario's en oorlogsbeelden: guerrilla, „star wars”, nucleair/niet nucleair, tankslag, aanval van zee uit, uit de lucht, enz. Elk van die scenario's leidt tot andere antwoorden. In crisistijd is niet te voorspellen welke kant het zal uitgaan. In elk van die gevallen doen zich andere optimaliseringsproblemen voor. Die op te lossen, is typisch een taak voor het moderne militaire management.

Er komen meer specialisten in de organisatie. De noodzaak tot onderlinge afstemming groeit. Het is nu al *te* vaak zo dat mensen op verschillende plaatsen niet van elkaars bestaan weten. Hoe kan men dan tot onderlinge afstemming komen? Specialisten moeten de ruimte krijgen voor hun creativiteit; zij willen ook best meewerken aan het realiseren van de centrale missie. Dat vergt wel een andere aanpak van leiding geven, motiveren, coördineren.

Ook dat is geen vreemd probleem. In het bedrijfsleven en vooral in de geavanceerde industrie moeten allerlei specialisten ook met elkaar samenwerken in het licht van de totale doelstelling van de onderneming. Het is juist de taak van de manager te zorgen dat die samenwerking en afstemming tot stand komen. Organisatorische „verkokering” moet ook in het bedrijfsleven worden doorbroken.

Zelflerende organisatie

Toenemende technologische veranderingen, ingewikkelder wordende organisaties, onvoorspelbaarder optreden van de vijand, dat alles stelt hoge eisen aan het aanpassingsvermogen van de organisatie en haar medewerkers. Uit de moderne literatuur over organisatie en management wordt langzamerhand een beeld duidelijk dat enige hoop biedt: de zelflerende organisatie. Het belang van communicatie en informatie neemt toe. Iedereen tot op de vloer van de organisatie moet weten waarom — in het licht van de centrale missie — hij

zijn taken verricht. Overbodige taken dienen te worden afgestoten. Steeds nieuwe situaties vergen dat iedereen bereid is en blijft zelf voortdurend te leren en anderen op dat punt te coachen. Taken moeten zo worden geconstrueerd dat iedereen zijn kennis en creativiteit — weer in het kader van het realiseren van de centrale missie — kan inzetten, daarop wordt beoordeeld en daarvoor wordt beloond. Verhoudingen tussen mensen zijn niet langer gebaseerd op traditionele onderscheidingen maar op de bijdrage die iedereen levert aan die centrale missie (vgl. hetgeen in Huysmans serie wordt gezegd over de verhouding tussen CC en CSM). Als men een organisatie de kant van het zelfleren laat uitgaan, ontstaat daardoor een nieuwe gemeenschappelijkheid en is *dus* de bestuurbaarheid van het geheel ook gewaarborgd.

Uitdagingen voor de toekomst

1. Laat een BC en de zijnen als managers functioneren, d.w.z. de centrale missie vertalen naar het eigen niveau en in samenspraak met hun onderhebbers de optimalisering ervan verder ontwikkelen. De zekerheidsneurose binnen de organisatie mag niet leiden tot pietepouterige controle op alle details. Dat kost meer dan het opbrengt.

2. Reguleer en beperk daartoe de problemen die uit de hogere eenheden op het bataljonsniveau afkomen.

3. Schep ruimte voor prioriteitenstelling op bataljonsniveau en lager binnen het kader van de centrale missie van de organisatie. Schep ook wat ruimte voor onorthodoxe aanpak van managers. Wie garandeert dat de huidige aanpak de beste is? De vorige manier van werken was op een gegeven moment toch ook achterhaald?

4. Schep voorwaarden binnen de organisatie opdat afschuiven van problemen niet langer wordt beloond.

5. Laat mensen leren van hun fouten; straf zulke zaken niet onmiddellijk af op het niveau van carrière en PB.

6. Verleng de ervaringstijd van de jonge officier op de verschillende functies. De kwaliteit van managers is mede afhankelijk van de door de organisatie opgezette loopbaanplanningen.

7. Het belang van de menselijke variabele kan niet genoeg worden beklemtoond. Versterk/professionaliseer ook het personeelsbeleid op bataljonsniveau.

8. Beloon durf en het nemen van berekenbare risico's. Uitgesleten paden zijn er al genoeg.

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

H. A. Couzy

kolonel der artillerie

Opleidings- en oefenbeleid

Het artikel „Opleiden! maar hoe?“ van kolonel A. J. van Vuren in het juninummer (*Mil. Spect.* 153(1984)(6)241) heeft mij ertoe gebracht dat probleem eveneens te belichten. Het onderwerp is zo complex, dat het vrijwel uitgesloten is het in een artikel volledig te behandelen. Gaarne ga ik in op enkele facetten die in zijn artikel minder aandacht hebben gekregen. Zijn pleidooi voor het meten van resultaten wordt door mij geheel onderschreven.

Organisatie van opleiding en oefening

Het systeem omvat in grote lijnen drie fasen.

- a. De eerste fase waarin de dienstplichtige wordt voorbereid op zijn functie in een eenheid van compagniesniveau. Behalve de algemene militaire opleiding (AMO), die in beginsel voor iedere dienstplichtige gelijk is, wordt de functieopleiding (FO) gegeven.
- b. De tweede fase behelst de wapensysteemopleiding, d.w.z. de opleiding van de bemanning van de enkele tank of de bediening van het enkele stuk.
- c. De derde fase is de periode die is gericht op het verkrijgen van ervaring in de functie en op het gezamenlijk kunnen uitvoeren van de operationele taak van de eenheid (Onderdeelsvorming = OV). In deze fase dient ook aandacht te worden besteed aan het onderhouden van de individuele vaardigheden.

Beschikbare tijd

De totale dienstitijd van veertien maanden lijkt een respectabele periode te zijn en in vergelijking met dienstitijden van andere landen in West-Europa niet ongunstig. In de loop van de tijd werd echter behalve een flinke uitbreiding van het vakantieverlof allerlei extra buitengewoon en compen-

satieverlof ingevoerd, terwijl daarnaast oude regelingen voor extra vrije tijd bleven bestaan.

Totaal aantal werkdagen		217
Feestdagen	6	
Reisfaciliteiten	3	
		9
		208
Aan de persoon gebonden:		
— vakantieverlof en arbeidsduurver-		
korting	33	
— compensatieverlof	20	
waarvan 5 dagen in de COKL-periode		48
		160
Kazerne/onderdeelsdiensten		
Ceremonieel en steunverlening		23
		137

In de hierbij afgedrukte tabel is aangegeven welke netto-tijd in de legerkorpsperiode ter beschikking is. Daarbij is nog geen rekening gehouden met individuele afwezigheid wegens buitengewoon verlof (huwelijk, begrafenis, enz.) en ziek thuis, waarbij als gemiddelde 19 dagen moet worden aangehouden.

COKL-periode

De COKL-periode was gesteld op vier maanden om de individuele opleiding en de systeembedieningsopleiding te kunnen geven. Door enerzijds een afnemende hoeveelheid beschikbare opleidingstijd en anderzijds de invoering van complexe wapensystemen bleek er onvoldoende tijd te zijn om die opleidingen volledig te kunnen geven. Het gevolg daarvan is geweest dat in de loop van de jaren steeds meer naar de „parate“ periode moest worden verschoven. Voor elke functie is een „contract“ opgemaakt tussen C-COKL en C-1Lk, waarin is vastgelegd welk deel van de opleiding zal worden verzorgd in de COKL-periode en welk deel in de legerkorpsperiode.

Legerkorpsperiode

De legerkorpsperiode van tien maanden was noodzakelijk om op verantwoorde wijze de onderdeelvorming te kunnen uitvoeren. Geleidelijk werd een deel van de systeembedieningsopleiding noodgedwongen uit de COKL-periode naar de legerkorpsperiode verschoven.

De invoering van moderne wapensystemen, zoals de Leopardtank, PRTL, Tow, Dragon, kn 25 mm, enz., eist dat gedurende de legerkorpsperiode een aanzienlijke hoeveelheid tijd wordt uitgetrokken om de initiële opleiding te onderhouden.

De vermindering van de beschikbare tijd en de toeneming van het aantal uren, nodig voor de systeembedieningsopleiding en de functieopleiding hebben veroorzaakt dat het minimumaantal oefeningen niet meer kan worden gehouden.

Er zullen keuzes moeten worden gemaakt!

Instructeurs

De legerkorpsperiode is niet alleen meer een periode waarin onderdeelvorming plaatsvindt. Een aanzienlijk deel van de tijd dient te worden besteed aan functieopleiding en wapensysteembediening. Bij deze opleiding wordt deels gebruik gemaakt van simulatoren; in de naaste toekomst zullen er nog meer hun intrede doen.

In de organisatie van een pantserinfanteriecompagnie en een tankeskadron zijn slechts enkele beroepsonderofficieren aanwezig. Zij bekleden sleutelfuncties in de organisatie, waarbij zij een belangrijke taak vervullen als mentor van de dienstplichtige pelotonscommandant en de dienstplichtige groeps/tankcommandanten en bij de inzetbaarheid van het materieel, de wapensysteembediening, de onderdeelvorming en de schietinstructie. Het is onmogelijk al die taken te kunnen vervullen, zodat een deel van de instructie noodgedwongen wordt overgenomen door de dienstplichtige onderofficieren. De dienstplichtige onderofficieren zijn opgeleid tot tank/groepscommandant en niet tot instructeur. Zij hebben zelf slechts een spoedcursus gevolgd.

Een mogelijkheid de kwaliteit van de instructie van in het bijzonder de functieopleiding en de wapensysteembediening te verbeteren, is het indelen van een vredesinstructieset van een aantal beroepsonderofficieren bij de parate manoeuvreba-

taljons. Daardoor worden de schaarse beroepsfunctionarissen in de compagnie/eskadron enigszins ontlast van oneigenlijke taken, zodat zij meer tijd hebben voor hun eigenlijke functie en de kwaliteit van de instructie aanzienlijk zal toenemen. Het personeel van de vredesinstructieset zal een mobilisabele functie kunnen bekleden bij een mobilisabele eenheid. Zo kan dan tevens het tekort in de vulling van de oorlogsorganisatie worden opgelost.

Mijns inziens is dat de prijs die moet worden betaald voor een kadermilitieleger dat is uitgerust met zeer modern materieel en maar een minimale (te korte) diensttijd heeft.

Hulpmiddelen

In het verleden werden opleidingshulpmiddelen ingedeeld bij COKL-eenheden. In het legerkorps werd alleen praktisch gewerkt met het aanwezige materieel (tanks, pantserinfanterievoertuig, enz.). Inmiddels is de situatie drastisch gewijzigd en is ook de legerkorpsperiode voor een belangrijk deel een opleidingsperiode geworden, waarvoor echter vrijwel geen leslokalen, opleidingshulpmiddelen en bekwame instructeurs beschikbaar zijn.

Intussen is de instroming van simulatoren bij het legerkorps begonnen en een belangrijke uitbreiding daarvan wordt voorzien. Daarnaast bestaat evenwel ook behoefte aan goede leslokalen en onderwijshulpmiddelen.

Programma

De beperkte beschikbare tijd dient zo effectief mogelijk te worden gebruikt. Dienstplichtigen klagen nog steeds over leegloop. Hoe is dat nu te rijmen met alle pleidooien dat de beschikbare tijd te krap is?

Het programma gaat noodgedwongen te veel uit van organieke eenheden; bijvoorbeeld het peloton doet functieopleiding of verbindingen of onderhoud. De chauffeur heeft aan een dag te weinig, maar de tirailleurs zijn binnen een halve dag klaar. Er kan veel tijd worden gewonnen door een grotere detaillering in het programma aan te brengen indien wij een meer op de functie gericht programma zouden kunnen verzorgen. Voorwaarde voor een dergelijke „fijnprogrammering” is het

beschikbaar hebben van de eerder genoemde vredesinstructieset.

Wij zien hier dus nog een extra voordeel van de vredesinstructieset, en wel het winnen van opleidingstijd door fijnprogrammering. Ervan uitgaande dat tijdens oefeningen geen verlof wordt verleend, is het aanwezigheidspercentage bij het overige programma minder dan vijftig procent. Dat is volkomen onaanvaardbaar. Herhalingslessen hebben nu voor een belangrijk deel aan waarde ingeboet.

De enige manier de effectiviteit van het programma te verbeteren, is de aanwezigheidsquote drastisch te verhogen. Om dat te bereiken, is het geboden het verlof veel meer collectief te verlenen. Vakantieverlof-niet-op-verzoek is aan rechtspositionele regelen gebonden (maximaal tien dagen), maar bij compensatieverlof en roostervrije dagen zal ernaar moeten worden gestreefd dat het personeel zijn verlof zoveel mogelijk collectief opneemt.

Onderdeelsvorming

De operationele eisen die aan een eenheid worden gesteld, dienen te worden vertaald in oefendoelen. De oefeningen die een eenheid uitvoert, moeten zodanig zijn opgezet dat alle oefendoelen worden gerealiseerd. Het opzetten van dergelijke oefeningen is uitermate moeilijk en dient door ervaren opleidingsontwikkelaars te geschieden.

In die oefeningen moeten ook de algemene militaire aspecten (nbc-bescherming, alarmeringssignalen, nabijverdediging, zhkh, enz.) worden geïntegreerd. In feite dient een oefeningssyllabus te

worden opgesteld waarin het hele programma aan oefeningen is vastgelegd.

Gezien de beschikbare tijd is het niet mogelijk alle oefendoelen te realiseren. Er zal een keuze moeten worden gemaakt, waarbij naar mijn mening de oefendoelen op het pelotonsniveau hoge prioriteit moeten hebben.

Samenvatting

Het opleidings- en oefenbeleid moet gebaseerd zijn op het optreden in oorlogstijd.

De beschikbare tijd is drastisch verminderd terwijl de benodigde tijd door de invoering van moderne wapensystemen is toegenomen.

Een extra vredesinstructieset zal bij manoeuvre-eenheden enerzijds de kwaliteit van de instructie verbeteren en anderzijds een fijnprogrammering mogelijk maken, waardoor de beschikbare tijd beter kan worden benut. Opleidingshulpmiddelen, waaronder ook begrepen goede klaslokalen, zouden ter beschikking van legerkorpseenheden moeten komen. De aanwezigheidsquote bij het volgen van het opleidingsprogramma dient te worden verhoogd door verlof meer collectief te verlenen.

Voor de uitvoering van de onderdeelsvorming moet door opleidingsontwikkelaars een gedetailleerde oefeningssyllabus worden opgesteld. Oefendoelen op pelotonsniveau dienen daarbij hoge prioriteit te krijgen.

Conclusie

Extra instructeurs, goede opleidingshulpmiddelen en meer collectief verlof, dat is de prijs die een kadmilitieleger moet betalen bij een minimale (te korte) diensttijd.

P. C. van Geldorp*

majoer der infanterie

Airland Battle (2000) en de ACE Follow-on forces attack

De internationaal toenemende publieke discussie over de wijze waarop het grondgebied van de NAVO, meer in het bijzonder het grondgebied van Allied Command Europe moet worden verdedigd, munt niet uit door duidelijkheid. Vooral de in 1982 verschenen editie van het Field Manual (FM) 100-5, „Operations”, het basisdocument voor het optreden van het Amerikaanse leger ten tijde van militaire conflicten, heeft min of meer aanleiding gegeven tot aanzienlijke verwarring.

* Shape Public Information Office; voorlichtingsofficier Supreme Allied Commander Europe.

¹ Gen Bernard W. Rogers, Supreme Allied Commander Europe, tijdens een hoorzitting, beledigd door de vaste commissies voor buitenlandse zaken en voor defensie van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 13 en 14 januari 1983, in antwoord op vragen van de heer Van der Spek (PSP).

² Zelfs de eigen *Defensiekrant* heeft het er maar moeilijk mee:

... when we talk about using conventional missiles and other systems (. .) to reach back into the depths (. .) I am not saying that we are attacking out there with troops. I am saying we are using weapon systems to destroy them. There is no place in my mission for an attack to gain additional territory over and above what we have.¹

De in dat voorschrift omschreven Airland-Battle-doctrine wordt veelal verward met de ongeveer terzelfder tijd bekend geworden conceptie van Shape met de naam „Follow-on forces attack” (FOFA).

In vele publikaties valt niet direct te achterhalen wat wordt bedoeld met termen als „Airland Battle”, „Airland Battle 2000”, „Strike Deep”, het „Plan Rogers”, „Verdediging in de diepte” of „Nieuwe NAVO-strategie”.²

Dit artikel poogt behalve enige klaarheid te brengen in de gebezigde begrippen, ook het ontstaan en de hoofdlijnen van de twee belangrijkste „doctrines” Airland Battle en FOFA naast elkaar te stellen. Daaruit zal moeten blijken dat de Amerikaanse doctrine niet zonder meer identiek is aan de conceptie waaraan Saceur zijn goedkeuring heeft gehecht. Ook de middelen waarmee de verdediging van Allied Command Europe zou kunnen worden verbeterd, komen ter sprake, zij het niet uitputtend.

Achtergrond

Al sinds jaren zijn vele inspanningen op defensiegebied gericht op een verbetering van de conventionele strijdkrachten, uiteraard bedoeld om de

in nr 21 van 21 juni 1983, op blz. 1, in het verslag van een voordracht door mr. A. Stemerding voor studenten van de Nijmeegse universiteit: *Nederland moet zich verzetten tegen invoering van de tactiek van Airland Battle 2000 (. .)*, en op blz. 3 *Vergeet Airland Battle en benadruk verdediging*. Voorts, op blz. 3 van de *Defensiekrant* van 2 februari 1984: *Dat tactische concept (dat bekendheid heeft gekregen onder de naam van de Amerikaanse legerstudie „Airland Battle 2000”) wordt stilstaand ingevoerd.*

Flexible-Responsestrategie van het bondgenootschap geloofwaardig te laten blijven. Ondanks dit jarenlange streven en ondanks substantiële verbeteringen (o.a. zichtbaar in de Nederlandse strijdkrachten) wordt het vertrouwen in dit deel van de afschrikking aangetast, ten dele omdat landen afgesproken percentages niet halen, maar vooral ook door verbeteringen en verhoogde inspanningen op conventioneel gebied in het Warschau-Pact.

De daaruit voortvloeiende problemen mogen niet worden onderschat, want de kloof tussen de NAVO en het Warschau-Pact wordt steeds groter. Anderzijds groeit er een zeker optimisme dat de Alliantie nog steeds kan voorzien in een conventionele verdediging die voldoende sterk moet worden geacht om de afschrikking geloofwaardig te houden. Dat optimisme berust voornamelijk op het vertrouwen dat in nieuwe verdedigingsconcepties wordt aangeboden, generaliserend Deep-Attackconcepties genoemd.

Verdedigingsconcepties die een aanval in de diepte beogen komen voort uit een interactie van drie aan elkaar verwante, doch te onderscheiden invloeden.

1. Binnen de NAVO bestaan grote zorgen over de voortdurend groeiende, overweldigende opbouw van de Sovjetrussische strijdkrachten sinds het einde van de jaren '60, vooral in de Centraaleuropese sector.
2. Vele deskundigen in Europa en de Verenigde Staten zijn bepaald niet gelukkig met wat wel wordt aangeduid als de „onmiskienbaar passieve verdedigingsdoctrine”.
3. De ontwikkeling van opkomende („emerg-ing”) technologieën biedt de mogelijkheid tot betere doelopsparing en verhoogde letale uitwerking van conventionele wapens, met wier gebruik de conventionele verdediging een wezenlijke verbetering zou kunnen ondergaan.

Sovjetrussische strategie

De militaire strategie van de Sovjet-Unie, onder het primaat van de politieke doctrine, is gericht op een snelle doorbraak door de voorwaartse verdediging van de NAVO, gekoppeld aan een snelle opmars („raid mission”) in de strategische diepte van het bondgenootschap. Die diepte is, zoals de

kaart van Europa aangeeft, zeer gering. De doorbraak en opmars, massaal gesteund door luchtmachtkrachten, moeten voor alles verhinderen dat aan onze zijde een volledige mobilisatie tot stand kan komen en dat versterkingen uit de Verenigde Staten het Europese vasteland bereiken. Als uiteindelijk te bereiken doel staat het Warschau-Pact een vroegtijdige militaire en politieke ineenstorting van de NAVO voor ogen, die tevens zal verhinderen dat de NAVO met nucleaire middelen kan antwoorden.

Een dergelijke doorbraak en opmars tracht de Sovjet-Unie te bereiken door op grote schaal de zogeheten Operational Maneuver Group (OMG) in te zetten (*Operativnaya manevrennaya grupa*, een naam die werd afgeleid van de succesvolle Russische mobiele groep in de Tweede Wereldoorlog, de *podvuzhnaya grupa*).

Een ver doorgevoerde echelonnering, gekoppeld aan massaliteit en neutralisering van het NAVO-vermogen in de lucht, samen met een uiterst sterke WP-luchtverdedigingsorganisatie, zijn essentieel in deze strategie. Het valt buiten het kader van dit artikel verder op de OMG in te gaan, doch het zou aanbeveling verdienen meer over de OMG te vernemen dan deze summier aanduiding.

Twee aspecten moeten echter als bijzonder bedreigend worden gezien en dienen de revue te passeren voor het verstaan van Deep-Attackconcepties.

Het eerste is dat de Sovjet-Unie thans grote aandacht besteedt aan de opvoering van een zogeheten short-warning attack capability. Daartoe moeten de Warschau-Pactdivisies in de buurt van de scheidingslijn tussen Oost en West minder afhankelijk zijn van vroegtijdige versterkingen uit de westelijke Militaire Districten van de Sovjet-Unie. Wij zien dan ook dat die divisies in omvang toenemen, zwaarder worden bewapend, beter logistiek worden voorbereid en over een verhoogde paraatheid en inzetbaarheid beschikken.

Een tweede aspect is de grote inspanning van het Warschau-Pact op het gebied van snellere aanvalsmiddelen, zoals infanteriegevechtsvoertuigen, gemechaniseerde artillerie, tactische luchtmachtkrachten en aanvalshelikopters, met tegelijkertijd een verbetering van de luchtverdedigingsystemen.

Behalve aan snellere en soepele commanden-

controlprocedures voor grond-, lucht- en luchtverdedigingsstrijdkrachten wordt speciale aandacht en inspanning besteed aan het vermogen volgende echelons in te zetten waar en wanneer zij het grootste resultaat opleveren. De gehele gevechtsinspanning is gericht op het snel kunnen wisselen van de ene naar de andere as in overeenstemming met snel veranderende omstandigheden. De grote Warschau-Pact oefening Zapad 81 bevatte onder meer al deze aspecten.³

De Nederlandse Defensienota 1984, die dat optreden eveneens in grote lijnen beschrijft, zegt het (op blz. 47) als volgt:

De toegenomen flexibiliteit, die modernisering en reorganisaties tot gevolg hebben, maakt het de militaire commandanten van het Warschaupact steeds meer mogelijk op verschillende manieren het offensief te voeren. Hierdoor is het voor de NAVO-commandanten erg moeilijk geworden tijdig vast te stellen hoe zij hun strijdkrachten moeten opstellen.

Dat laatste is een belangrijke conclusie, want het betekent een aantasting van de geloofwaardigheid van de Flexible Response. De huidige voorwaartse verdediging van de NAVO is immers amper in staat tijd te verschaffen om te manoeuvreren, tijd die onder meer ook nodig zal zijn om zelfs maar de procedure voor een eventueel nucleair antwoord te starten.

Gelet op de Warschau-Pact overmacht die tot een snelle doorbraak in staat is, mag worden betwijfeld of een voortgezette militaire weerstand militair uitvoerbaar en politiek haalbaar zal zijn, mocht eenmaal een WP-doorbraak succesvol verlopen. Een verdere aantasting derhalve van de huidige NAVO-strategie.

Hierboven is al opgemerkt dat vele deskundigen aan beide zijden van de Atlantische Oceaan niet bijster zijn ingenomen met de bestaande Westerse doctrine. Allereerst vinden zij deze bijzonder passief waarbij het initiatief voortdurend bij de aanvaller ligt. Ook menen zij dat de nadruk wel erg ligt op massale vuurkracht op het waarschijnlijkste

³ Oefening Zapad 81 werd overigens niet aangemeld volgens de Helsinki-akkoorden van 1975. De CSCE — Conference on Security and Cooperation in Europe, 1975 — bepaalt dat oefeningen die 25.000 man grondtroepen te boven gaan, dienen te worden aangekondigd. Dergelijke oefeningen staan in principe open voor waarnemers. Zapad 81 omvatte meer dan 70.000 man!

punt van een Sovjetrussische doorbraak. En ten slotte zijn zij van oordeel dat de troepen in voorste lijn aan een te groot risico bloot staan door de voortdurende nieuwe aanvalsgolven, die de troepen in voorste lijn ongetwijfeld voortijdig zullen uitputten. Zij betwijfelen of een lineaire-verdedigingsdoctrine zoals de NAVO die thans volgt, zal zijn opgewassen tegen een confrontatie met geëchelonnerde WP-aanvalsgolven. (*We can not win an attrition war.*)

Vele commandanten op alle niveaus weten zich geconfronteerd met deze problematiek, doch sommige technologische ontwikkelingen houden beloften in dat de kwantitatieve (en groeiende kwalitatieve) Sovjetrussische superioriteit kan worden gepareerd. Ontwikkelingen op het gebied van sensors, data processing, terminal guidance en effecten van conventionele munitie beginnen perspectieven te bieden om mobiele en stilstaande doelen op grote afstand aan te pakken. Voorstellen voor tactische en strategische toepassing van die technologische mogelijkheden krijgen thans meer profiel, en het is in deze context dat de „nieuwe doctrines” moeten worden gezien.

Airland Battle

Voor een eerste, zeer informatieve omschrijving van de Airland-Battle doctrine mag worden verwezen naar het artikel onder die titel van P. A. Fernig (*Mil. Spect.* 153(1983)(11)445). Op deze plaats slechts enkele aanvullingen, noodzakelijk geacht voor de vergelijking met de SHAPE-conceptie.

De evolutie van die doctrine verliep van de vroegere opvatting over Central Battle, via ideeën om het tweede echelon van het Warschau-Pact op de een of andere wijze te treffen, naar de begrippen „Integrated battlefield” (gecoördineerde inzet van alle middelen) en „Extended battlefield” (tijd, ruimte en middelen om „diep te zien”, „diep aan te vallen”). Dat mondde ten slotte uit in het basisdocument van 20 augustus 1982, FM 100-5 „Operations”.

Hoofdstuk 7 van dat Field Manual behandelt in het bijzonder de Airland-Battle doctrine en als hoofdthema staat het begrip „diepte” centraal. De (tegen)aanval in de diepte wordt beschouwd als de fundamentele eigenschap van de Airland-Battle doctrine. ▷

Diepte vindt men in tijd, ruimte en middelen. De doctrine richt zich in het bijzonder op gevechten en operaties van legerkorps en lagere eenheden, en beoogt gevechten te winnen, geen oorlogen. Succesvolle operaties zijn onmisbaar doch bieden op zichzelf nog onvoldoende garantie voor de overwinning. Bestaande wapens en militaire eenheden moeten volgens de doctrine efficiënter worden gebruikt, eerder dan dat de ontwikkeling van nieuwe wapensystemen wordt voorgeschreven. Airland Battle wil wel voordeel trekken uit technologie die de komende jaren verschijnt, maar is voor de doctrine niet afhankelijk van de beschikbaarheid daarvan op dit moment. Ons beperkend tot de tegenaanval in het defensieve optreden, beschrijft deze gevechtsdoctrine uitvoerig dat aan de aanvaller succes moet worden ontzegd, door verovering en behoud van het initiatief.

Het momentum in de aanval van de tegenstander zal hoe dan ook moeten worden gebroken teneinde zijn gesynchroniseerd optreden teniet te doen, om hem vervolgens partieel te verslaan. Twee gevechten moeten tegelijkertijd en grondig gecoördineerd plaatsvinden:

1. het gevecht voorin tegen de reeds gecommitteerde strijdkrachten;
2. het aangrijpen van de troepen die nog niet in gevechtsaanraking zijn (de volgende echelons).

In dit gecombineerde gevecht wordt manoeuvre beklemtoond als het middel om de zwakke plek van de vijand met gebundelde krachten aan te grijpen. Men dient een voordelige positie te bereiken vanwaar met massaal vuur de kwetsbare plekken van de vijand kunnen worden aangevallen.

Een voorwaarde voor manoeuvre (ook in het defensief) is de actie in de diepte. Die wordt voor het legerkorps gezien tot op een afstand van 100 tot 150 km, overeenkomende met de grens van het gebied van invloed („area of influence”) voor de legerkorpscommandant (72 uur).

Integratie van grond- en luchtoperaties dient plaats te vinden op legerkorpsniveau, en de (tegen)aanval in de diepte houdt tevens in dat alle middelen onder controle komen van de landmachtcommandant die is belast met de uitvoering van de deep attack. Dat houdt onder meer in artillerie, luchtsteun, elektronische oorlogvoeringsmiddelen, misleiding, en de manoeuvre van neveneenheden.

Hoewel „battlefield air interdiction” (BAI) geldt als het belangrijkste middel om de aanval in de diepte uit te voeren, ziet het voorschrift in feite vier mogelijkheden („four basic forms”) waarbij BAI in het bijzonder een hoofdrol zal vervullen bij de hierna te noemen mogelijkheden 1 en 2.

1. Met vuur verhinderen dat de vijand zijn voorste eenheden versterkt.
2. Met vuur verhinderen dat de vijandelijke eenheden die nog niet in het gevecht zijn gewikkeld, eigen tegenaanvallen tegen troepen in voorste lijn kunnen storen.
3. Met vuur en beweging (dus met troepen, bijvoorbeeld luchtlandingstroepen, luchtmobiele eenheden) de follow-on-echelons aangrijpen terwijl in voorste lijn het gevecht doorgang vindt. Zoals Fernig al aanduidde, een complexe en moeilijke operatie, grootscheepse coördinatie vereisend.
4. Vernietiging of neutralisering van vijandelijke dreigingen „or advantages” binnen het bereik van eigen troepen, bijvoorbeeld een nucleaire-wapenopstelling of een vijandelijke rivierovergang. Deze vorm kan eventueel ook worden uitgevoerd door Special forces of Ranger-bataljons/compagnieën wanneer zij zich bevinden in het gebied van belangstelling van de legerkorpscommandant („area of interest”).

Uiteraard kan deze korte omschrijving van de Airland-Battledoctrine niet compleet zijn, verre van dat. De bedoeling is hier slechts de hoofdlijnen aan te geven. Wellicht kunnen echter de volgende puntsgewijze opmerkingen nog meer duidelijkheid brengen. De basisveronderstelling gaat uit van een zekere pariteit bij de troepen in voorste lijn. De Amerikanen menen in voorste lijn te kunnen stand houden, indien de volgende echelons kunnen worden aangegrepen. In de hele Airland-Battledoctrine staat de legerkorpscommandant als centrale figuur aangeduid. De deep attack gaat uit van de inzet van alle beschikbare middelen, *inclusief de nucleaire*. De inzet van deze laatste blijft echter nog altijd voorbehouden aan de National Command Authority (= de president), doch reeds in de planningfase spelen de nucleaire middelen een belangrijke rol.

De doctrine voert in zekere zin een nieuw begrip in, namelijk „Operational level”, en onderscheidt daarin strategie, operaties en tactiek. Strategie vindt plaats op nationaal niveau en in een opera-

tietoneel, operaties gelden voor legergroep, veldleger en legerkorps, en tactiek wordt bedreven door divisie en lager. Grote waarde wordt toegekend aan reserves in deze niet-lineaire opvatting van de verdediging. Land- en luchtmacht zullen als „eenheid” operaties uitvoeren. Ten slotte schenkt de doctrine grote aandacht aan het menselijke element, in het bijzonder leiderschap. Hoofdkenmerk blijft de aanval in de diepte met vuur en beweging.

Airland Battle 2000

Dit is een conceptie en geen geldende doctrine zoals FM 100-5 (Airland Battle zonder toevoegsel 2000). Airland Battle 2000 is een van de concepties die anticiperen op het gevechtveld zoals dat mogelijk eruit zal zien rond de eeuwwisseling. Het is overigens niet de enige conceptie in die richting. Ook de Amerikaanse luchtmacht kent een dergelijke planningconceptie „Air Force 2000”.

Airland Battle 2000 borduurt als het ware voort op de gedachten die in Airland Battle al zijn vastgelegd en doctrine zijn geworden. Airland Battle 2000 doelt op de jaren 1995-2015 en wil tegen die tijd een doctrine hebben voortgebracht die niet slechts de wijze van optreden zal aangeven, maar ook hoe de land/luchtmacht eruit zullen moeten zien, alsmede welke middelen nodig zijn om die formaties te veld te brengen. Enkele hoofdlijnen die al duidelijk worden: een sterk verhoogde mobiliteit binnen kleinere organieke verbanden, waarin alle wapens en dienstvakken zijn vertegenwoordigd. Meer vuurkracht, meer hoogwaardige technologie en minder mankracht. Vertrouwde begrippen als legerkorps, divisie, brigade, e.d., schijnen het veld te gaan ruimen voor „Airland force” (ALF), „Land battle force” (LBF) en „Close combat force” (CCF). Voertuigontwerpen in deze toekomstconceptie zullen sommigen fascineren: een Airland-force-particle-beam-weaponvoertuig bijvoorbeeld lijkt nog enigszins op een tank, maar het rupsonderstel van het Airland-force-air-defense-laser-system doet onze voorstelling van de zo bekende „pruttel” al vervagen, en de Close-combat-force-air-defense-Hovercraft vertoont al meer gelijkenis met beelden uit thans in omloop zijnde science-fictionfilms. Dat is zeker het geval bij illustraties die de soldaat van de toekomst uitbeelden: hij lijkt meer

op een licht uitgedoste astronaut dan op de traditionele infanterist.

Die toekomst lijkt nog ver weg, doch is reeds dichterbij dan wij wellicht denken. Toch is het hier niet de plaats om verder inhoudelijk aandacht te besteden aan de planningconceptie Airland Battle 2000. Wel dient te worden vermeld dat de term „Airland Battle 2000” gaat verdwijnen om plaats te maken voor „Army 21”, de uiteindelijke doctrine. Het US Army Training and Doctrine Command is thans bezig Airland Battle 2000 om te vormen tot „Army 21”.

De aanval op de Follow-on forces (FOFA)

Een van de eerste stappen die generaal Bernard W. Rogers nam na zijn benoeming tot Saceur in 1979, was het op touw zetten van een studie die de conventionele sterkte van het Geallieerde Commando voor Europa grondig moest beoordelen. Op grond van de aanbevelingen die uit deze Shape-studie voortkwamen, beoordeelde Saceur in hoeverre Allied Command Europe (ACE) de NAVO-strategie van „Flexibility in Response”, gekoppeld aan de doctrine van „Forward Defense” zou kunnen uitvoeren, bezien tegen de dreiging van de WP-strijdkrachten.

Onze Europese conventionele verdediging bleek — en blijkt nog steeds — te kort te schieten omdat veel te snel naar nucleaire middelen moet worden gegrepen („deliberate escalation to the use of nuclear weapons”). Een van de oorzaken is dat de landen van het bondgenootschap vrijwel nooit geheel hun verplichtingen zijn nagekomen op het gebied van verbetering van de conventionele strijdkrachten. Het waarom daarvan staat hier niet ter discussie. Maar, zegt generaal Rogers meer dan eens:

As a result NATO, while continuing to proclaim its faith in the declaratory policy of Flexible Response, has in fact mortgaged its defense to the nuclear response.

Dat is geen prettig vooruitzicht en Saceur laat geen gelegenheid voorbijgaan bij de nationale overheden en bij het publiek te pleiten voor een geloofwaardige conventionele afschrikking die een redelijk vooruitzicht biedt op het tenietdoen van een conventionele aanval, gebruik makende van het antwoord waaraan de NAVO de voorkeur

... modernisering van onze conventionele strijdkrachten ...

blijft geven: „direct defense to defeat an attack or to place the burden of escalation on the enemy”.

Het behoeft weinig betoog dat een geloofwaardige conventionele afschrikking tevens de nucleaire drempel zou verhogen. Moderne wapensystemen zijn in staat diepte toe te voegen aan het gevechtveld. Allied Command Europe (ACE) met zijn geringe diepte in de verdediging is zonder meer gebonden aan de voorwaartse verdediging, ten einde zo min mogelijk NAVO-grondgebied aan een aanvaller prijs te geven.

Meer diepte in de verdediging kan alleen worden bereikt door het uitbrengen van vuur vóór het eigen weerstandsgebied, dat wil zeggen door interdictie van de follow-on forces in het hele vijandelijke gebied. Daarmee wordt verhinderd dat die strijdkrachten de voorste eenheden in gevecht kunnen bereiken, versterken dan wel doorstoten. Terwijl de voorste Warschau-Pactdivisies worden gebonden, moeten deze follow-on forces op zijn minst worden vertraagd en hun gevechtskracht worden ontwricht. Niet met manoeuvre, want daartoe hebben wij niet de mogelijkheden en toch zeker niet de intentie, maar met vuur. Langs drie wegen beoogt Saceur dit doel te bereiken.

1. De thans aanwezige conventionele strijdkrachten moeten op een hoger peil worden gebracht. Zij moeten voldoen aan hoge door ACE gestelde normen voor mankracht, uitrusting, geoefendheid, uithoudings- en weerstandsvermogen en versterking.
2. Essentiële verbeteringen en modernisering van

onze conventionele strijdkrachten moeten, ondanks de huidige economische recessie, onverminderd voortgaan.

3. Wij dienen onze superieure Westerse technologie ten volle te gebruiken om de conventionele middelen te ontwikkelen en te produceren die ons in staat stellen de follow-on forces van het Warschau-Pact aan te vallen en hun verbindings- en radarsystemen te verstoren.

Saceur bedoelt met follow-on forces de WP-strijdkrachten — volgende echelons en Operational Maneuver Groups — die nog niet bij het gevecht in voorste lijn zijn betrokken. De mogelijkheid voor een conventionele aanval in de diepte mag niet gaan ten koste van ons weerstandsvermogen in het weerstandsgebied. Integendeel, een strike-deepvermogen en de verdediging in voorste lijn zijn complementair, zij versterken elkaar wederzijds. Enerzijds beschermt een adequate verdediging in het weerstandsgebied de middelen om een aanval in de diepte uit te voeren, anderzijds maakt een aanval in de diepte het gevecht in het weerstandsgebied uitvoerbaar. De tijd gelegen tussen het moment waarop een Warschau-Pactoffensief begint en het moment waarop nieuwe formaties het weerstandsgebied kunnen bereiken, wordt geschat op 36 uur met een zelfde interval voor weer nieuwe eenheden. De aanvoerlijnen uit de WP-garnizoenen naar het gevechtveld zijn beperkt in hun capaciteit. De meeste verplaatsingen van de follow-on forces zijn afhankelijk van het Oosteuropese spoorwegnet. Dat is kwetsbaar voor aanvallen op knooppunten, beladings- en ontladings-

stations, spoorwegbruggen, elektriciteitscentrales, command- en controlsystemen, e.d. Verplaatsingen over de weg zijn eveneens kwetsbaar op bijvoorbeeld knooppunten van belangrijke wegen en bij rivierovergangen. Andere doelen in de diepte zijn logistieke faciliteiten, verbindingsknooppunten en verzamelgebieden. Een niet over het hoofd te ziene karakteristiek van het command- en controlsysteem in het Warschau-Pact is de tendens naar centralisatie. Gebruik van middelen voor elektronische oorlogvoering om de verbindingen van welk tactisch belangrijk hoofdkwartier dan ook te verstoren, zal verwarring veroorzaken bij ondergeschikte eenheden. Kortom, wij moeten in staat worden geacht onze totale conventionele verdediging te verbeteren indien wij zeer accurate conventionele vuren kunnen afgeven in het gehele vijandelijke achterland en de vijandelijke verbindingen kunnen verstoren.

Vanzelfsprekend vereist een dergelijk optreden in de diepte vroegtijdige en zeer nauwkeurige planning op hoog niveau, waarbij alle in aanmerking komende krijgsmachtdelen betrokken dienen te zijn. In deze Shape-conceptie wordt een groot beroep gedaan op onze Westerse superieure technologie, waarover verderop iets meer.

Het hierboven kort omschreven „ACE FOFA, Subconcept of operations”, kwam medio juni 1981 gereed. Saceur beschikt maar over één middel om wegen aan te geven waarlangs eventuele tekortkomingen kunnen worden opgeheven of nieuwe middelen kunnen worden verkregen; daartoe hanteert hij de zogenaamde „Force Proposals”.

De voorstellen waarin generaal Rogers zijn plannen had uitgewerkt ter verkrijging van conventionele middelen waarmee de follow-on forces van het Warschau-Pact kunnen worden aangegrepen, bood hij op 30 oktober 1981 aan het Militair Comité van de NAVO aan, met een persoonlijke toelichting. Nadat het Militair Comité zich akkoord verklaarde met deze Force Proposals presenteerde Saceur zijn voorstellen aan het Defense Planning Committee (DPC). Die presentatie was geclassificeerd, doch een passage uit de ongeclassificeerde versie zegt onder meer:

To ensure that we can maintain ground force ratios which permit a coherent defense, there is an urgent need to be able to target and destroy by conventional means the Warsaw Pact second echelon forces

— its follow-on divisions — before they engage at the main battle area.

Vervolgens stuurde Saceur in maart 1982 deze ACE-studie over de „Attack of follow-on forces” naar de ministers van defensie. Ten slotte werd in mei 1982 de desbetreffende conceptie uitvoerig besproken met vrijwel alle drie- en vier-sterrengeneraals binnen het Geallieerd Europees Commando, tijdens de jaarlijkse conferentie Shapex 82.

In het najaar van 1982 gingen de landen van het bondgenootschap akkoord met de zogenaamde „Force Goals” voor de jaren 1983-'88, gebaseerd op onder andere de reeds genoemde Force Proposals van Saceur. Met deze akkoordverklaring gingen de landen verplichtingen aan de conventionele verdediging te verbeteren, daarbij inbegrepen de exploitatie van de nieuwste technologieën. Uit het voorgaande moge duidelijk zijn dat de Shape-conceptie bepaald niet, zoals wel wordt beweerd, uit de lucht komt vallen of onbekend zou zijn bij de nationale overheden.

Vergelijking Airland Battle — FOFA

Uit de twee omschreven „doctrines” kan men zich al een idee vormen over wat overeenkomt en wat verschilt. Misschien wel het belangrijkste aspect bij een vergelijking van de twee is, dat de Verenigde Staten mondiale verplichtingen hebben en dat daaruit voortvloeit dat zij mondiaal toepasbaar moeten zijn en niet beperkt kunnen blijven tot een bepaald gebied, bijvoorbeeld het Europese. Wij vinden dan ook in FM 100-5 onder meer de hoofdlijnen voor het optreden in bergachtige gebieden, jungles en woestijnen.

De FOFA-conceptie is volledig een produkt van het Geallieerd Commando voor Europa en daarmee tevens een multinationalaal produkt, niet toe te schrijven aan een bepaald land. Beide concepties zijn onafhankelijk van elkaar ontwikkeld en de Airland-Battledoctrine kan niet zonder meer worden toegepast in de Flexible-Responsestrategie van de NAVO.

Amerikaanse strijdkrachten zullen in geval van oorlog, evenals strijdkrachten van andere NAVO-landen, onder commando komen van Saceur. Zij zullen dan opereren volgens beleid en concepties van ACE. Binnen die richtlijnen hanteert ieder land zijn eigen operationele doctrine. ▷

Er bestaan zeker overeenkomsten tussen Airland Battle en FOFA. Beide pogen zij een antwoord te geven op de dreiging van de Russische geëchelonneerde strijdkrachten. Beide trachten zij in de diepte „te zien” en op te treden; beide leggen een duidelijk zwaartepunt op gevechtskracht in de lucht.

In de US Army doctrine gaat men uitdrukkelijk uit van het mogelijk gebruik van nucleaire middelen: „Nuclear weapons are particularly effective in engaging follow-on formations or forces in depth . . .” (FM 100-5, chapter 7). De FOFA-conceptie sluit nucleaire middelen geheel uit!

Gaat de Airland-Battledoctrine uit van het legerkorps als eenheid die in de diepte moet optreden, FOFA ziet dat pas op het niveau van legergroep of hoger. In de Amerikaanse doctrine valt een gedecentraliseerde inzet van luchtmacht op, doch in de Shape-conceptie is sprake van zeer geïntegreerde inzet. Het gevecht in de diepte in de Airland-Battledoctrine hangt zeer nauw samen met het gevecht in de voorste lijn, is daarmee feitelijk onafscheidelijk verbonden. De deep strike in FOFA is een duidelijk afzonderlijke operatie, die uiteraard wel verband houdt met de voorste lijn, maar toch onafhankelijk daarvan kan worden uitgevoerd. Eerder werd reeds gewezen op de Amerikaanse opvatting van vuur en beweging in de deep attack tot een omschreven afstand, met alle ingewikkelde consequenties van dien.

(Op zichzelf beschouwd vereist de grotere afstand, waarover de legerkorpscommandant moet gaan optreden in de Amerikaanse richtlijn, al heel wat verandering in de traditionele samenwerking tussen land- en luchtmacht. Het gebied van verantwoordelijkheid voor de legerkorpscommandant werd thans min of meer bepaald door de vuursteuncoördinatielijns — globaal gesproken 25 km — boven welke afstand de luchtmacht verantwoordelijkheid draagt. Het legerkorps optreden in de diepte tot op 150 km verandert de verantwoordelijkheid, de wijze van steunverlening en inzet van luchtmacht.)

De FOFA-conceptie beoogt follow-on forces van het Warschau-Pact aan te grijpen gedurende het gehele proces van hun verplaatsing uit de garnizoenen tot en met hun verschijnen nabij het gevecht in voorste lijn. Afstanden van enkele honderden kilometers! Deze conceptie verschaft als het ware een conventioneel middel tot afschrikking, nadat een conflict is uitgebroken.

De Amerikaanse aanval in de diepte is onderdeel

van het plan voor de manoeuvre van de legerkorpscommandant en lager, terwijl in FOFA op centraal niveau boven legerkorps alle middelen worden bijeengebracht om het eerste vijandelijke echelon van de volgende te scheiden. Het op manoeuvre geïntegreerde Amerikaanse idee van deep attack mag voorshands worden beschouwd als zijnde strijdig met het begrip „voorwaartse verdediging”. Bovendien zouden grote problemen in de gezamenlijke defensie ontstaan indien de Amerikaanse legerkorpsen volgens Airland Battle in Centraal-Europa — want daarover praten wij eigenlijk — met vuur en beweging aanvalen in de diepte zouden uitvoeren, terwijl legerkorpsen van andere naties die wijze van optreden niet kunnen of wensen te volgen. Hoe moet bijvoorbeeld de luchtsteun verlopen, hoe de gezamenlijke inlichtingenverzameling?

De Shape-conceptie verandert niets aan de strategie van Flexibility in Response, zoals deze is vastgelegd in NAVO-document MC-14/3. Ook het beginsel van de voorwaartse verdediging blijft onaangetast.

Middelen

Middelen die volgens de FOFA-conceptie nodig zijn om conventionele aanvallen in de diepte uit te voeren groepeerd men in een aantal gebieden: de „real-time”-gevechtswaarneming, doelopsporing, Command Control Communications and Intelligence (C³I) en (conventionele) wapensystemen.

Een prioriteit in deze groep heeft zeker C³I. Binnen de NAVO bestaat reeds een programma van eisen op het gebied van C³ (NATO Mission Area 61). Een eventueel gewapend conflict zal waarschijnlijk een minimum aan waarschuwings- en voorbereidingstijd verschaffen. Dat legt een enorme druk op het totale command en controlsysteem binnen het Geallieerd Commando voor Europa.

Tevens mag ervan worden uitgegaan dat het Warschau-Pact op grote schaal elektronische oorlogvoeringsmiddelen zal inzetten, teneinde het NAVO C³-systeem te ontwrichten. Bescherming daartegen met gebruikmaking van moderne technologie is thans mogelijk. Een veel minder kwetsbaar C³-systeem dan thans beschikbaar is moet de uitvoering van het gevecht in voorste lijn mogelijk maken en tegelijkertijd mogelijkheden verschaf-

fen zich te richten op de aanval in de diepte. Gegevens van allerlei aard, nodig voor de gevechtsvoering op welk niveau dan ook vergen een „multi-echelon“-distributiesysteem. Commandanten en staven moeten kunnen beschikken over systemen waarmee zij het gevechtveld kunnen „zien“ om alle factoren die in de besluitvorming een rol spelen, uitzonderlijk snel te kunnen beoordelen. In de overvloed aan informatie moeten zij ook nog in staat zijn het kaf van het koren te scheiden.

Snelle selectie en transmissie van alleen essentiële informatie naar de echelons waar die informatie nodig is, behoren tot het eisenpakket en met de thans beschikbaar zijnde technologie kan dat worden bereikt. De eisen die FOFA stelt op het gebied van C³I kunnen als volgt worden samengevat.

1. Mobiele en veilige breedbandverbindingen met groot vermogen, beschermd tegen opzettelijke storing.
2. Verminderde kwetsbaarheid voor interceptie en misleiding.
3. Automatisering en onderlinge verbondenheid van alle hogere echelons.
4. Vrijwel een „real time“-toegang tot alle inlichtingenbronnen.

Een dergelijk supersnel, geavanceerd systeem, gebaseerd op het gebruik van Very high speed integrated circuits (VHSIC), kan door gezamenlijke inspanning van de landen in het bondgenootschap worden bereikt.

Omdat duidelijke scheidingslijnen tussen het gevecht in de lucht en dat op de grond in een mogelijke toekomstige strijd niet eenvoudig zullen zijn te onderkennen, zal grote nadruk komen te liggen op het vermogen vriend van vijand te onderscheiden. Dat verbeterde systeem van Identification Friend and Foe (IFF) maakt deel uit van het C³I-systeem. Gebiedsbewaking en -waarneming op grote hoogte en over grote afstanden worden op dit moment al belangrijk verbeterd door de invoering van het TR-1 (Tactical reconnaissance)-vliegtuig. Voor de luchtstrijdkrachten van de NAVO staat een Air Command and Control System (ACCS) gepland voor de tweede helft van de jaren '80, waarmee de luchtverdediging en de mogelijkheden voor aanvallen in de lucht zullen verbeteren. Een speciaal ACCS-team, bestaande uit personeel van de NAVO-landen, is momenteel bezig met de voorbereiding.

Op de lange weg naar verbeteringen die Saceur beoogt, is al een grote stap gezet met de NATO Airborne Early Warning Force (NAEW) die thans al operationeel is en in 1985/86 zal bestaan uit achttien Boeing E-3A AWACS-toestellen en elf Nimrods. Dat is een uitstekend voorbeeld van bondgenootschappelijke inspanning.

Het zou te ver voeren te gedetailleerd in te gaan op het onderwerp „middelen“, te meer aangezien in het reeds genoemde artikel van Fernig al de nodige indicaties zijn gegeven inzake middelen, programma's en systemen, al betreffen die uitsluitend de Amerikaanse. Het zij toegegeven, aan gene zijde van de Atlantische Oceaan is men al ver gevorderd met het opstellen van programma's die alle te maken hebben met militair-operationele toepassing van „emerging technology“. Gevechtveldbewaking, doelopsporing en nieuwe munitiesoorten, alsmede Fire-and-Forgetwapens maken deel uit van de programma's.

Het Multiple-Launch Rocket System (MLRS) bijvoorbeeld wordt thans in het Amerikaanse leger in de periode tot 1986 met een totaal van 276 stuks ingevoerd. Dit artilleriestuk, met een bereik van meer dan 30 km, kan twaalf 230 mm-kaliberraketten binnen een minuut afvuren. Die twaalf projectielen kunnen in één keer een volledige artilleriebatterij uitschakelen. De submunitie van één raket kunnen een gebied bestrijken ter grootte van een voetbalveld. Het systeem wordt thans geproduceerd in een consortium van Engeland, Frankrijk, Italië, de Bondsrepubliek Duitsland en de Verenigde Staten.

In de toepassing van nieuwe ontwikkelingen voor waarneming, opsporing en identificatie zal de ruimte tevens een rol gaan spelen. Het in een satelliet gehuisveste Navstar Global Positioning System (GPS) is daarvan reeds een voorbeeld. Daarin zit een plaatsbepalingssysteem waarmee een plaats op aarde — waar dan ook — tot op 16 m nauwkeurig kan worden bepaald. Tegelijkertijd kunnen vijandelijke doelen onder alle weersomstandigheden worden opgespoord, of kunnen luchtbombardementen met een nauwkeurigheid van 10 tot 30 m worden uitgevoerd. In de buitenlandse vakliteratuur kan men zich ruimschoots oriënteren op wat zich aandient op het gebied van „emerging technology“ of soms abusievelijk „smart weapons“ genoemd; „slimme wapens“

vormen slechts een onderdeel van het zeer uitgebreide technologische terrein.

In persartikelen wordt Saceur vaak verweten dat hij de FOFA-conceptie nodig heeft en gebruikt om Amerikaans wapentuig in Europa te slijten. Hierboven werd al gesteld dat men in Amerika op het gebied van technologie al ver is gevorderd. Vele gecombineerde leger- en luchtmachtprogramma's stimuleren het denken over militaire toepassingen van technologische vindingen. Doch nimmer heeft Saceur enige voorkeur voor specifiek Amerikaanse bewapening uitgesproken of laten blijken.

Iedere gelegenheid neemt hij te baat om te beklemtonen dat het hem weinig uitmaakt welk land of welke landen de bedoelde systemen zullen leveren, maar wel of die systemen tijdig zullen worden ingevoerd. Eveneens doet hij voortdurend een beroep op de Europese landen zich waar mogelijk en noodzakelijk aaneen te sluiten in bijvoorbeeld een consortium van industrieën, teneinde standaardisatie en/of operabiliteit te bereiken en de kosten van ontwikkeling en productie te reduceren.⁴

Wij mogen bij dat alles niet uit het oog verliezen dat slechts een deel van de noodzakelijk geachte conventionele verbetering berust op nieuwe technologie, waarvan ook weer slechts een deel exclusief door de Verenigde Staten wordt ontwikkeld. Voor Europa ligt er nog een groot open veld ter invulling, en in dit verband neemt de Nederlandse regering reeds initiatieven die tot de zo gewenste samenwerking moeten en kunnen leiden.

Besluit

Het is volstrekt onjuist de FOFA-conceptie aan te duiden als de Airland-Battledoctrine van generaal Rogers, of woorden van gelijke strekking. Airland Battle is de huidige doctrine voor het Amerikaanse leger, FOFA is een multinationale conceptie van Shape.

De Airland-Battledoctrine geldt voor legerkorps

⁴ Op dit gebied wordt al iets bereikt. De VS hebben de Franse Matra Durandal runway cratering munitie gekocht en de Westduitsers zijn begonnen met de productie van de MW-1 submunitiondispenser voor de Tornado. Eerder werd de samenwerking inzake het MLRS-systeem al genoemd. Studies en middelen die te maken hebben met de aanval op de follow-on forces worden gestuurd en bewaakt door de nationale overheden en door NAVO-agentschappen zoals de Conference of NATO Armament Directors (CNAD).

en lager en geeft aan hoe met vuur en beweging, ook in het defensief, moet worden opgetreden in de diepte vóór de voorste lijn van het weerstandsgebied, eventueel met gebruik van nucleaire middelen, over een afstand die globaal genomen de 150 km niet te boven zal gaan.

De FOFA-conceptie houdt een interdictie in van Warschau-Pactechelons die nog niet in gevechtscontact zijn. Beoogd wordt die echelons aan te grijpen over zeer grote afstanden met inzet van *conventionele* middelen, waarvan de meeste thans in ontwikkeling zijn. Het niveau waarop de uitvoering van de FOFA wordt overwogen ligt op legergroep en hoger.

De trend in de krachtsverhouding NAVO-WP kan de NAVO voor het voldongen feit stellen dat zij reeds in een zeer vroeg stadium tot het gebruik van nucleaire middelen zal moeten escaleren om de aanval te stoppen.

Door exploitatie van opkomende technologie en door het nakomen van onze aangegane verplichtingen, zoals overeengekomen in de Force Goals voor 1983-1988, zullen wij in staat zijn de verdediging succesvol te voeren. De aanval op de follow-on forces, met het oogmerk de vijand in de diepte op te sporen en te neutraliseren met conventionele middelen, staat niet als doel op zichzelf.

De multinationale conceptie om de follow-on forces van het Warschau-Pact aan te vallen, verschaft het Geallieerd Commando voor Europa een redelijk vooruitzicht de strategie van flexibility in response ook in de toekomst te kunnen uitvoeren. De strategie zelf verandert dus niet; de FOFA-conceptie is volledig in lijn met de huidige NAVO-strategie.

Literatuur

- B. W. Rogers — *Nato's Sixteen Nations* (1983)(3)16;
Mil. Technol. (1983)(5)39.
B. W. Rogers — *Strat. Rev.* (1983)11.
T. Meyers — *Armed Forces J. Int.* (1983)(11)33.
W. von Raven — *Deutsches Wehrmag.* (1983)(2).
C. Graf Brockdorff — *Die Welt* (1983)(1 okt).
C. N. Donnelly — *Int. Def. Rev.* (1982)(9)1177.
W. G. Hanne — *Int. Def. Rev.* (1983)(8)1035.
J. G. Hines en P. A. Peterson — *Int. Def. Rev.* (1983)(10)1391.
R. Lopez — *Int. Def. Rev.* (1983)(11)1551.
C. J. Dick — *Int. Def. Rev.* (1983)(12)1715.
P. Cosyn — *Eos Mag.* (1984)(1).
P. A. Fernig — *Mil. Spect.* 152(1983)(11)445.

- E. Greinke — *Signal* (1983)(12)81.
 C. Cavanaugh jr. — *Soldiers* (1983)(7)6.
 C. L. Barry — *Mil. Rev.* (1984)(1)34.
 D. C. Dowling — *Signal* (1984)(1).
 P. M. Volten — *Atlantisch Persp.* (1982)(5)3;
 (1983)(2)17.
 T. Oostveen — Interview m. gen. C. de Jager. *Tijd*
 (1983)(23 dec)28.
 M. de Arcangelis — *Mil. Technol.* (1984)(2)82.
 E. Bonsignore — *Mil. Technol.* (1984)(2)12.
 H. Wass de Czege en L. D. Holder — *Mil. Rev.*
 (1982)(7)53.
 J. Steinhoff — *Nato's Sixteen Nations* (1983)(6/7)14.
 B. Blake — *Jane's Def. Weekly* (1984)(4 feb)169.
 S. Canby en I. Dorfer — *Foreign Policy* (z.j.)(53)3.
 C. Hanson — *Reuter feature* (1984)(30 jan).
 E. Boeker — *Alternatieven voor afschrikking in Euro-
 pa*. Defensie Studie Centrum (z.j.)59.
 E. Ludvigsen — *Army, status report on landpower*
 (Green Book) (1983/84)282.
 D. M. Abshire — *Atlantic Treaty Association Annual
 Assembly* (1983)(16 nov).
 C. M. Weinberger — *Rep. of the Sec. of Defense to the
 Congress* (1983)(feb).
FM 100-5, Operations. HQ Dept of the Army (1982)(20
 aug).
The Soviet conventional offensive. Def. Intelligence
 Agency (1982).
Defensienota 1984-1993. Tweede Kamer (1983-84)
 18169, nrs 1-2.

M. Nederlof

majoor van de Koninklijke luchtmacht

De Duitse V-wapens in de Tweede Wereldoorlog

In de vroege ochtenduren van dinsdag 13 juni 1944 ontploften vier vliegende bommen op Engelse bodem in en nabij Londen. De explosie van een van die wapens veroorzaakte zes doden en negen gewonden en verwoestte een spoorbrug. De overige drie wapens sloegen slechts kraters in het Engelse landschap. Op de bewuste dag werden geen vliegende bommen meer waargenomen. Op weinig indrukwekkende wijze was een offensief begonnen dat was bedoeld als een vergelding voor de grootscheepse bombardementen van de geallieerde luchtmacht op de Duitse steden. Ondanks dit bescheiden begin zouden de Duitsers kans zien vele duizenden onbemande wapens te produceren en Londen en steden op het continent ermee te teisteren.

Gezien de schaal van het V-wapenoffensief en de omvang van de geallieerde tegenmaatregelen is er sprake van een belangrijke episode uit de Tweede Wereldoorlog. Derhalve is het van belang zich in de geschiedenis van de V-wapens te verdiepen en te onderzoeken in hoeverre de inzet van de V-wapens de oorlogvoering beïnvloedde.

Staatjes van vernuft

De stand van de techniek anno 1944 in aanmerking nemend waren de V-wapens indrukwekkende technische prestaties. De V-1 was een gevleugelde bom van circa 8 m lengte en een spanwijdte van ruim 5 m. De explosieve lading was 1 ton; het startgewicht bedroeg ruim 2 ton. Bijzonder was vooral de pulserende-straalmotor die het wapen een voor die tijd hoge maximumsnelheid gaf van 600 km/h. De motor gebruikte benzine met een laag octaangetal, wat goed van pas kwam omdat in 1944 hoogwaardige vliegtuigbenzine schaars was in Duitsland. De V-1 navigeerde met behulp van een magnetisch kompas, gekoppeld aan een automatische piloot. Aan de neus van het

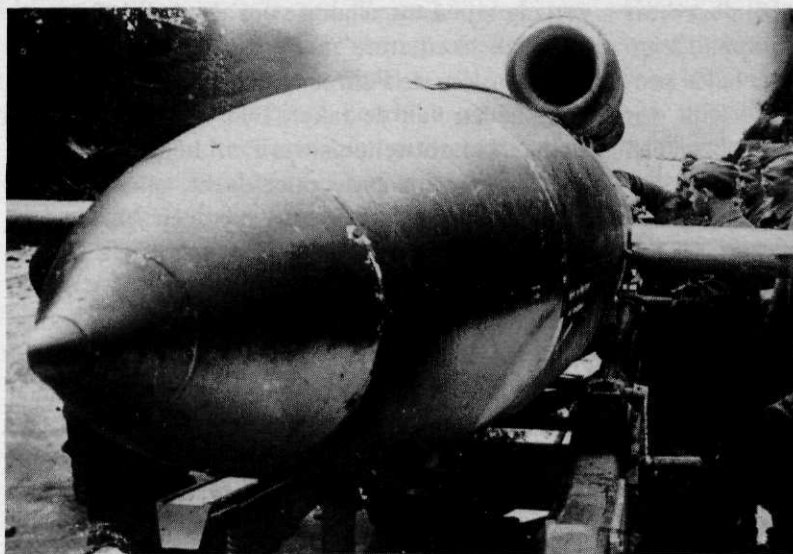
wapen was een kleine propeller aangebracht die door de luchtstroom ging draaien. Een telwerk registreerde het aantal omwentelingen en zorgde ervoor dat de bom in duikvlucht overging zodra een ingesteld aantal omwentelingen was bereikt. Het wapen „moest” zich dan boven zijn doel bevinden; erg nauwkeurig kon het primitieve navigatiesysteem echter niet worden genoemd en veel bommen misten dan ook hun doel.

De V-1 werd gelanceerd vanaf een statische katalpultinstallatie of door een vliegtuig.

De V-2 was een totaal ander wapen. Het was een ballistische raket van 14 m lengte met een startgewicht van ruim 12 ton. De explosieve lading was ongeveer gelijk aan die van de V-1. De zeer knap geconstrueerde raketmotor werkte op alcohol en zuurstof, die onder grote druk in een verbrandingsruimte werden gepompt. De raket werd rechtstandig gelanceerd van een simpel mobiel platform en na een korte stuurfase werd de brandstoftoevoer afgesloten waarna de V-2 zijn koers vervolgde als een ballistisch projectiel. De maximumsnelheid bedroeg mach 3. Zeer opmerkelijk waren de stuurvlakken die zich in de gasstroom bewogen teneinde de richting van de raket gedurende de startfase te kunnen beïnvloeden.

Voor de lancering werd de V-2 aangevoerd op een trailer en in verticale stand gebracht. Na van brandstof te zijn voorzien werd de raket afgevuurd uit een controlevoertuig. De V-2 was dus een volledig mobiel wapensysteem waarmee — in tegenstelling tot de V-1 — vrij snel van stelling kon worden verwisseld.

Het bereik van de beide wapens werd voortdurend vergroot door talloze verbeteringen. Uiteindelijk haalde de V-1 bijna 400 km, de V-2 ongeveer 320 km. Experimentele versies van de wapens, die hier verder buiten beschouwing zullen blijven, konden grotere afstanden bereiken.

Het afstellen van een V-1 voor de lancering (de propeller aan de punt is niet geplaatst)

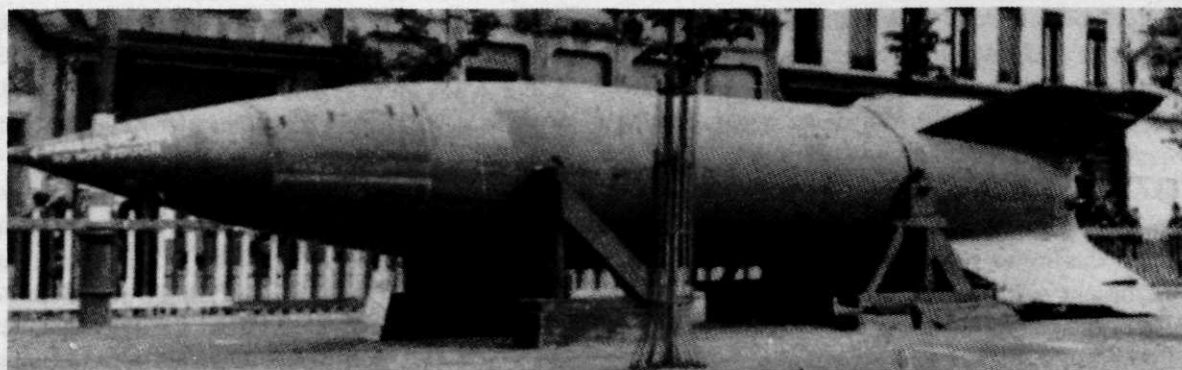
Peenemünde

De naam van Peenemünde aan de Oostzee is onverbrekkelijk verbonden met de wordingsgeschiedenis van de V-wapens. Sedert 1937 experimenteerde het Duitse leger daar met raketten. De leiding had een zekere kolonel Dornberger, terzijde gestaan door een groep geleerden en technici waartoe onder meer de jonge Wernher von Braun behoorde. Deze laatste had een belangrijk aandeel in de ontwikkeling van „Aggregat 4” of A-4, de experimentele versie van de V-2. Niet ver van het A-4-proefstation werkte de Luftwaffe aan een vliegende bom, aanvankelijk aangeduid als „Fieseler 103”, later enigszins misleidend „Flakzielgerät 76” genoemd (FZG-76), als zou het gaan om een doelvliegtuig voor de luchtdoelartillerie. De FZG-76 zou later worden omgedoopt tot V-1. Coördinatie tussen het A-4-project en de FZG-76 bestond niet, integendeel, leger en luchtmacht beschouwden elkaar als concurrent en ieder deed

Een V-1 kort na de lancering

Een V-2, kort na de oorlog tentoongesteld ergens in Gelderland

zijn best hoge functionarissen voor „zijn” project te interesseren teneinde mensen en hulpmiddelen los te krijgen. De belangstelling voor de beide projecten bij de topfiguren van het Derde Rijk was echter gering; daarin bracht ook het uitbreken van de oorlog in 1939 geen verandering. Hitler verwachtte de oorlog snel in zijn voordeel te beslissen en noch de A-4 noch de FZG-76 zouden op tijd klaar zijn om nog een rol te kunnen spelen. De oorlogsindustrie moest tanks, vliegtuigen en andere gebruikelijke wapens produceren die Hitler nodig had voor zijn snelle campagnes; bijgevolg kreeg Peenemünde geen hoge prioriteit bij de toewijzing van hulpkrachten en industriële capaciteit. Het verloop van de proeven te Peenemünde gaf bovendien geen aanleiding tot hooggespannen verwachtingen. De FZG-76 had de neiging direct na de lancering neer te storten, spontaan te exploderen of volledig uit de koers te geraken. De A-4 leed aan soortgelijke euvels en voorlopig waren de wapens aanzienlijk gevaarlijker voor het bedienend personeel dan voor een eventuele vijand. Het kostte veel tijd de technische problemen onder de knie te krijgen. Pas in oktober 1942 slaagde Dornberger erin een A-4-lancering met succes te bekronen. Kort daarna, in december, vloog de eerste gecontroleerde FZG-76 boven de Oostzee. Er waren belangrijke vorderingen gemaakt op weg naar de inzet van de beide wapens, maar het experimentele stadium was nog geenszins afgesloten.

Hitler wenst „Vergeltung”

Medio 1943 geraakte het A-4-project plotseling in een stroomversnelling. Dat werd indirect veroorzaakt doordat het geallieerde luchtoffensief tegen de Duitse steden steeds grotere vormen ging aannemen.

Het is typerend voor Hitler dat hij niet op de eerste plaats dacht aan het versterken van de Duitse luchtverdediging, maar aan vergeldingsmaatregelen. Daarvoor had hij offensieve wapens nodig, waarmee hij zijn vijanden, i.c. Engeland, met gelijke munt kon betalen. De Luftwaffe was reeds lang niet meer in staat Engeland gevoelig te treffen en dus stond Hitler open voor suggesties. Op voordracht van Albert Speer, de toenmalige minister van munitie, kregen Dornberger en von Braun op 7 juli 1943 toegang tot Hitler. Dornber-

ger zag zijn kans schoon voor de A-4 de hoogste „Dringlichkeitsstufe” te bemachtigen en zette alle zeilen bij om de Führer te overtuigen van de mogelijkheden van de raket. Dat lukte wonderwel. Echter, tot ontsteltenis van Dornberger eiste Hitler, die in grote concepties dacht, onmiddellijke massaproductie van de A-4 voor een „Kriegsentscheidend” offensief tegen Engeland. De specialist Dornberger wist dat de A-4 nog niet rijp was voor een dergelijke inzet en dat Duitslands industrie bij lange na niet in staat was de productiecijfers te halen die Hitler wenste. Er werd niet naar hem geluisterd. Hitler voorzag Speer van de nodige volmachten om de A-4 en masse te produceren. Het kon niet anders, of het vervaardigen van een hoogwaardig technisch produkt als de A-4 moest ten koste gaan van andere belangrijke wapens, zoals vliegtuigen. De machtige Duitse luchtmachtlobby kwam dan ook in verzet. Veldmaarschalk Milch, tweede man na luchtmachtopperbevelhebber Göring, wist in augustus 1943 van Speer gedaan te krijgen dat het A-4-productieprogramma van het leger niet zou gaan ten koste van de luchtvaartindustrie, met inbegrip van de FZG-76. Speer legde zijn besluit vast in een directief dat geheim bleef, óók voor Hitler. Zo werden beide wapens verder ontwikkeld, min of meer als concurrenten van elkaar.

Op bevel van Hitler moest het vergeldingsoffensief tegen Engeland voor het einde van 1943 beginnen. Overeenkomstig zijn doelstelling werden de wapens omgedoopt tot „Vergeltung Eins” (V-1, ex FZG-76) en „Vergeltung Zwei” (V-2, ex A-4). In de loop van 1943 werden de voorbereidingen voor het lanceren van de wapens uit Noord-Frankrijk energiek ter hand genomen. De Organisation Todt schakelde 40.000 dwangarbeiders in voor het bouwen van betonnen bunkers en katapultinstallaties. In oktober 1943 arriveerden de eerste eenheden van Flakregiment 155, opgeleid voor het met de katapult lanceren van de V-2, in Noord-Frankrijk. Als productiecentra voor de V-2 werden Peenemünde en het „Zeppelinwerk Friedrichshafen” (Bodensee) aangewezen.

De V-1 werd van september af in serie gebouwd bij de Volkswagenfabriek bij Wolfsburg, maar met de massaproductie wilde het niet vlotten. Doordat het experimentele stadium nog niet was afgesloten, moesten voortdurend wijzigingen aan de wapens worden aangebracht en werd de pro-

duktie steeds weer vertraagd. Tegen het einde van het jaar werd duidelijk dat er geen sprake kon zijn van een offensief tegen Engeland in 1943: er waren geen inzetbare wapens beschikbaar. Bovendien deed een andere factor zich gelden: de activiteiten te Peenemünde en in Frankrijk konden niet onopgemerkt blijven en de geallieerden waren medio 1943 begonnen het Duitse V-wapenprogramma te verstoren.

Geallieerde tegenzetten

Was men aan Duitse zijde traag geweest met het ontwikkelen van de V-wapens, de Engelsen waren niet minder traag met tegenmaatregelen. Reeds in 1939 waren zij dank zij een rapport uit Oslo op de hoogte van het bestaan van een proefstation voor een geheim wapen te Peenemünde. Het rapport verdween in de archieven! In mei 1942 (!) fotografeerde een Brits verkenningsvliegtuig — min of meer bij toeval — de installaties te Peenemünde. Rapporten van agenten bleven hardnekkig melding maken van een raket van 40 ton met een lading van 10 ton, een formidabel wapen, kennelijk een ernstig overschatte V-2. Dat wist men echter in Engeland niet en de onrust nam toe. In april 1943 belastte Winston Churchill de minister van bevoorrading Duncan Sandys met de taak een onderzoek in te stellen naar de nieuwe dreiging. Duncan Sandys was schoonzoon van Churchill en genoot diens volste vertrouwen. Door het onderzoek kwam er beweging in de zaak. Peenemünde werd grondig gefotografeerd en interpretatiespecialisten bogen zich over de opnamen teneinde een plausibele verklaring te vinden voor de constructies die zij onder ogen kregen. Door de foto's en de rapporten van agenten kwam Duncan Sandys tot de conclusie dat de Duitsers bezig waren met de ontwikkeling van een lange-afstandsraket die uit Noord-Frankrijk tegen Engeland zou worden ingezet. De Engelsen waren de V-2 op het spoor gekomen; de V-1 was voorlopig nog aan hun opmerkzaamheid ontsnapt.

Duncan Sandys adviseerde Peenemünde te bombarderen en zo geschiedde. Op 17 augustus 1943 voerde de RAF een zware nachtelijke aanval uit op Peenemünde; 579 bommenwerpers namen eraan deel, 40 gingen er verloren. Om de wetenschappelijke staf uit te schakelen werd ook de woonwijk bij het proefstation gebombardeerd.

Onder de vele slachtoffers bevonden zich slechts twee vooraanstaande technici, verder kwamen ruim 500 buitenlandse dwangarbeiders om het leven doordat hun kamp bij vergissing werd gebombardeerd. De V-2-werkplaatsen werden wel zwaar maar niet onherstelbaar beschadigd. De V-1-installaties kwamen niet voor in het aanvalsplan en werden dus ongemoeid gelaten.

Behalve op Peenemünde richtte de Engelse belangstelling zich op het mogelijke lanceergebied in Noord-Frankrijk. Teneinde gegevens te verzamelen fotografeerden geallieerde vliegtuigen in het najaar van 1943 maar liefst 7500 vierkante mijl vijandelijk gebied in ruim 3000 vluchten, wat 1¼ miljoen foto's opleverde. Een van de resultaten was de ontdekking van het bestaan van de V-1. De geallieerde oorlogsleiding, onzeker over het tijdstip waarop de Duitsers gereed zouden zijn, beschouwde nu de vliegende bom als de meest directe dreiging. Tegen het einde van 1943 startte onder de codenaam „Crossbow” een luchtoffensief tegen de V-wapens. Onder andere werden zware bommenwerpers van de 8e Amerikaanse Luchtmacht massaal ingezet om de lanceerinrichtingen en depots in Noord-Frankrijk met de grond gelijk te maken. Tevens werden plannen gemaakt voor de verdediging van Engeland tegen de vliegende bom. Dat luchtverdedigingsplan zou later de code-naam „Diver” krijgen.

Gevolgen van de geallieerde aanvallen

Na het bombardement van Peenemünde werd een groot deel van de V-2-organisatie verplaatst naar Blizna in Zuid-Polen, waar de proeflanceringen in november 1943 werden hervat. Om veilig te zijn voor bombardementen werd in Nedersachswerfen (Harz) diep onder de grond een bedrijf ingericht voor serieproductie van de V-2 die in januari 1944 begon. Later werd ook de productie van de V-1 daar ondergebracht. Het was echter niet mogelijk alle toeleveringsbedrijven op deze wijze te beschermen zodat het strategische luchtoffensief der geallieerden tegen de Duitse industrie en steden het V-wapenprogramma grote schade berokkende, ook al was het niet specifiek tegen deze wapens gericht.

In Noord-Frankrijk besloten de Duitsers af te zien van de opvallende betonnen lanceerinrichtingen

voor de V-1. In januari 1944 begon de bouw van gemodificeerde katapults die veel kleiner waren en zeer goed te camoufleren, waardoor zij aanzienlijk minder kwetsbaar waren voor luchtaanvallen. De oude lanceerplaatsen werden op beperkte schaal hersteld om de geallieerden te misleiden. De nieuwe katapults werden weliswaar ontdekt maar na enige aanvalsvluchten bleek dat de verliezen als gevolg van de Duitse luchtdoelartillerie in geen verhouding stonden tot de toegebrachte schade en de geallieerde luchtmacht liet de bijzonder moeilijk te treffen doelen verder nagenoeg ongemoeid. Vermeldenswaard is ook dat de „security” rond de nieuwe lanceerinrichtingen aanmerkelijk beter was.

In feite leidden de geallieerde bombardementen tot een aantal verbeteringen aan Duitse zijde, die voor een belangrijk deel waren te danken aan het ingrijpen van generaal Heinemann. Deze commandeerde het LXV. Armeekorps, waaronder uiteindelijk drie mobiele V-2-afdelingen zouden ressorteren alsmede Flakregiment 155 met vier afdelingen. In totaal kon kolonel Wachtel, de regimentscommandant, 64 V-1-lanceerplaatsen bemannen. Het LXV. Armeekorps was in december 1943 opgericht en had als opdracht de „lange-aftandsoorlog” tegen Engeland te voeren.

Flakregiment 155 in actie

In het voorjaar 1944 kampte de V-2 nog steeds met grote technische problemen. De V-1 had inmiddels een voorsprong genomen die vooral was te danken aan de eenvoud van het wapen, waardoor de massaproductie beter liep. Aan de vliegende bom zou dus de „eer” te beurt vallen de aanval op Engeland te openen.

Het was de Duitsers van meet af duidelijk dat de V-1 massaal en onverwacht moest worden ingezet, wilde men de verdediging verzadigen en het gewenste schokeffect veroorzaken. Daarvoor waren naar men dacht 500 wapens nodig, te lanceren binnen 24 uur. Op 16 mei 1944 kreeg generaal Heinemann van het OKW (Oberkommando der Wehrmacht) opdracht zijn V-1-eenheden zo spoedig mogelijk gereed te maken voor de grote aanval. Er moest nog heel wat werk worden verzet: V-wapens en hulpuitrusting waren verspreid over een groot gebied en men had opzettelijk de katapults niet geheel afgebouwd, met het oog op de geal-

lieerde luchtdreiging en de geheimhouding. Nu moest alles snel worden bijeengebracht op de lanceerplaatsen. Dat werd uitermate bemoeilijkt door de geallieerde bombardementen op het transport- en verbindingstelsel in Noord-Frankrijk in het kader van „Overlord”, de aanstaande invasie in Normandië. Vooral na het begin van „Overlord” op 6 juni 1944 oefende het OKW sterke druk uit op Heinemann, maar ondanks de schier bovenmenselijke inspanning van Flakregiment 155 lukte het niet snel voldoende lanceerplaatsen in gereedheid te brengen voor 500 wapens.

Uitstel werd echter niet lang geaccepteerd en zo lanceerde Flakregiment 155 op 13 juni slechts tien vliegende bommen. Vijf daarvan stortten direct neer, een is waarschijnlijk in zee gevallen en vier wapens bereikten Engeland. Dat ondermaatse resultaat bracht de Duitsers ertoe, direct het vuren te staken.

Erg lang duurde het respijt echter niet. Op 15 juni heropenden Wachtels eenheden het vuur met 55 katapults en enige zuur verdiende ervaring. Binnen 12 uur vuurden zij 244 bommen af, waarvan er 45 kort na de lancering neerstortten, maar een groot deel van de bommen trof doel. Dat doel was de metropool Londen, die met voorsteden voldoende groot was om de onnauwkeurigheid van de V-1 te compenseren. Het richtpunt van de V-1 was de Tower Bridge; van de ruim 8600 V-1-wapens die Wachtels mannen zouden afvuren zou er echter slechts één de brug treffen.

Van half juni tot half augustus passeerden gemiddeld meer dan 100 wapens de Engelse kust, waarvan er echter vele buiten bewoonde gebieden terechtwamen of door de verdediging werden neergehaald. De productie te Wolfsburg bereikte in juni 3000 stuks, wat erop wijst dat de problemen van serieproductie goeddeels waren overwonnen. Technische mankementen aan de wapens en de lanceerapparatuur bleven echter de Duitsers achtervolgen. Een hardnekkig euvel van de V-1 was het neerstorten na de lancering; doordat sommige bommen reeds op de katapult explodeerden leidden de lanceerploegen een gevaarlijk bestaan. Bij dat alles zorgden de geallieerden voor een aanhoudende bommenregen op alles wat met de wapens te maken had: de depots, de overslagplaatsen en de lanceerplaatsen; ook de Volkswagenfabriek bij Wolfsburg kreeg haar deel. In weerwil van te-

genslagen en gevaar gingen de lanceringen echter door. Een zwarte dag voor Londen was 2 augustus, waarop de stad werd bestookt met 316 vliegende bommen.

Van half augustus af moest Flakregiment 155 terugtrekken en werd de V-1-organisatie opgeslokt door de chaos, veroorzaakt door de naderende geallieerde legers. Op 1 september verschoot het regiment zijn laatste V-1: door de terugtocht uit Noord-Frankrijk was Londen buiten bereik geraakt en dat betekende — althans voorlopig — het einde van de operaties van Flakregiment 155.

Kampfgeschwader 53

In juni 1944 opereerde vanuit Nederland een kleine eenheid van de Luftwaffe met Heinkel-111-bommenwerpers, die waren uitgerust voor de lancering van een V-1 in de lucht. De Heinkels werden ingezet tegen Londen, Portsmouth, Southampton en Gloucester. In september werd gevlogen van bases in Noord-Duitsland, waar de eenheid werd versterkt tot een volledig „Kampfgeschwader” (KG 53) met circa 75 vliegtuigen. De Heinkels moesten, om radarwaarneming te vermijden, laag vliegend boven de Noordzee Engeland naderen en vervolgens klimmen naar 1700 voet, de minimale lanceerhoogte van de V-1. De opdracht eiste ware doodsvrachting van de bemanningen, niet alleen omdat de vliegtuigen met hun zware last vrijwel weerloos waren tegen Engelse jagerpatrouilles maar evenzeer vanwege het gevaar te verongelukken met de onbetrouwbare V-1. Na ongeveer 1600 lanceringen tegen verschillende steden in Engeland beëindigde KG 53 zijn acties in januari 1945, hoofdzakelijk door gebrek aan brandstof.

„A drizzle of rockets”: de V-2

Het voornaamste technische probleem van de V-2 waren luchtexplosies („Luftzerleger”) geweest in het laatste gedeelte van de ballistische baan. Door de constructie van de raket op bepaalde punten te versterken, kregen Dornberger en zijn mensen dat mankement onder de knie. In september 1944 werd de raket bruikbaar geacht voor operationele inzet. De V-2-organisatie was inmiddels door de SS geïnfiltrerd en nagenoeg losgemaakt van het LXV. Armeekorps. De SS-generaal Kammler, die

aan het hoofd stond van de V-2-organisatie, beschikte over in totaal vijf mobiele batterijen. Noord-Frankrijk was verloren gegaan, maar van de Nederlandse kuststrook kon Londen worden bereikt en zo openden twee van Kammlers batterijen op 8 september het vuur van lanceerplaatsen bij Den Haag. Ook op Walcheren werd een batterij gestationeerd. De overige V-2-batterijen bevonden zich in Duitsland. In de eerste tien dagen van het bombardement werd Engeland getroffen door 27 van de 35 afgevuurde wapens, slechts 16 wapens kwamen in Londen terecht. Daaruit blijkt dat de vuursnelheid van de V-2 belangrijk lager lag dan die van de V-1. De Londenaren spraken dan ook oneerbiedig van „a drizzle of rockets”. In Den Haag en omgeving waren als regel niet meer dan twee lanceerinrichtingen gelijktijdig in actie, die per etmaal maximaal zes à zeven raketten lanceerden. Mislukte lanceringen kwamen regelmatig voor, soms met fatale gevolgen voor het bedienend personeel of de omwonenden. De mobiliteit van de V-2 bleek van grote waarde: de kwetsbaarheid voor luchtaanvallen was gering en toen de geallieerde luchtlandingen bij Arnhem West-Nederland dreigden af te sluiten konden de V-2-batterijen snel worden teruggetrokken. In oktober, toen het gevaar was geweken, keerden zij terug naar de kuststrook tussen Den Haag en Wassenaar, vanwaar Londen opnieuw onder vuur werd genomen. In totaal werden gedurende de gehele oorlog ruim 1300 raketten op Londen afgevuurd; meer dan 1100 bereikten Engeland en daarvan vielen er ongeveer 500 in Groot-Londen.

„Crossbow” en „Diver”

De V-wapens waren angstaanjagende oorlogsmachines die elk moment van de dag en de nacht dood en verderf konden zaaien. Zij lieten de bevolking van Londen geen rust. Binnen een maand na de eerste acties van Flakregiment 155 hadden meer dan een miljoen Londenaren buiten de stad een goed heenkomen gezocht.

Een van de ernstigste incidenten vond plaats op 18 juni, toen een V-1 de Royal Military Chapel verwoestte, niet ver van Buckingham Palace. Daarbij vonden 121 mensen de dood. Deze gebeurtenis en soortgelijke rampen zetten de geallieerde oorlogsleiding aan tot hernieuwde actie tegen de V-1. Op 19 juni vormde Churchill een nieuw Crossbow-co-

Het Haagse Bezuidenhout na het bombardement

mité onder Duncan Sandys, dat alle tegenmaatregelen moest coördineren en een lijst met doelen moest opstellen voor nieuwe luchtaanvallen. De Crossbow-bombardementen kregen de hoogste prioriteit na de luchtoperaties ten behoeve van het invasieleger in Frankrijk. Van medio juni tot einde augustus daalden 82.000 ton bommen neer op lanceerplaatsen, depots en andere vermoedelijke V-1- of V-2-installaties, maar een merkbaar effect op het aantal wapens dat Engeland bereikte had dat niet. De nieuwe V-1-katapults waren immers bijzonder moeilijk uit te schakelen en doordat de geallieerden hun krachten versnipperden door alle soorten doelen tegelijk aan te vallen, wisten zij de keten van produktie tot lancering niet blijvend te onderbreken.

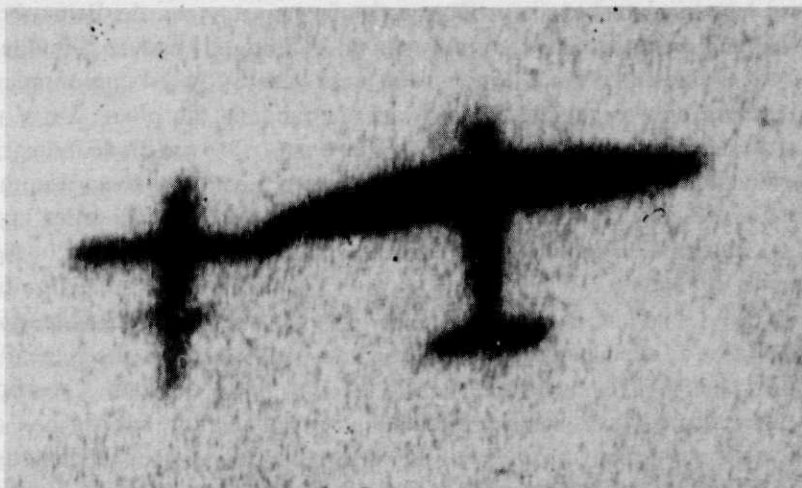
Nadat de V-2-lanceerplaatsen, mede dank zij de inspanningen van het Nederlandse Verzet, bekend waren, voerden jagerbommenwerpers „armed reconnaissance” uit boven de Nederlandse kuststreek in de hoop V-2-wapens aan te treffen. Bijna altijd raasden zij over lege platforms; de mobiele raket was alleen kwetsbaar in de fase juist voor de lancering, en de Duitsers wisselden voortdurend van opstelling. Aanvallen op gebouwen,

voertuigen en overslagplaatsen in de omgeving van Den Haag hadden tot doel het lanceren van raketten zoveel mogelijk te storen en daarmee het lot van de Engelse hoofdstad te verlichten.

De Nederlandse Regering in ballingschap keurde dat optreden in het algemeen goed, maar protesteerde heftig toen een slecht gecoördineerd en onnauwkeurig uitgevoerd bombardement op 3 maart 1945 het Bezuidenhoutkwartier en het Korte Voorhout in Den Haag zwaar beschadigde, zonder één enkel V-2-doel te raken. Ruim vijfhonderd burgers verloren het leven en vele duizenden Hagenaars werden dakloos. Al met al had het luchtoffensief tegen de V-wapens slechts een zeer beperkte uitwerking. Derhalve werd een zware wissel getrokken op de verdediging, althans de verdediging tegen de V-1, omdat er in 1944 geen afweermiddelen bestonden tegen ballistische raketten zoals de V-2.

Air Marshall Roderic Hill, verantwoordelijk voor de luchtverdediging van Groot-Britannië, gaf op 16 juni 1944 opdracht „Diver” te activeren. Het Diver-plan behelsde de inzet van jagersquadrons, luchtdoelartillerie, zoeklichtbatterijen en sperballons tegen de vliegende bom, die immers kwets-

Een Spitfire Mark 9 tracht boven zee door „wing-tipping” een V-1 uit de koers te brengen (de opname is gemaakt met de automatische camera van een jager, nadat de vlieger de V-1 op een vitale plek had geraakt)

baar was voor de conventionele luchtverdediging. De eerste resultaten waren bemoedigend, maar er waren coördinatieproblemen tussen de luchtdoelartillerie die in een gordel ten zuiden van Londen was opgesteld, en de jagers die vóór de gordel opereerden. Na overleg met generaal Pile, de commandant van de luchtdoelartillerie, gaf Hill op 13 juli opdracht de gordel te verplaatsen naar de kust, waar een vrij schootsveld werd gecreëerd en het geschut maximaal profijt had van radar. De jagers moesten nu tot ongenoegen van de vliegers in twee gescheiden gebieden opereren: voor en achter de luchtdoelartillerie. Hun resultaten liepen iets terug maar dat werd ruimschoots gecompenseerd door een spectaculaire stijging van het aantal bommen dat de artilleristen neerhaalden. In de loop van augustus kreeg de verdediging de overhand, wat duidelijk wordt uit een voorbeeld: op 28 augustus vernietigde de verdediging 90 van de 97 vliegende bommen die Engeland bereikten. Gemakkelijk was de taak van de verdedigers overigens niet. Slechts de snelste versies van de Spitfire, Typhoon en Tempest konden dank zij een klein snelheidsoverschot de vliegende bom onderscheppen en met het boordkanon onder vuur nemen. Daarvoor moest de jager dichtbij komen — de V-1 vormde slechts een klein doelwit — en menig vliegtuig is getroffen door rondvliegende stukken van een exploderende V-1. Ook de luchtdoelartilleristen hadden problemen, vooral met laagvliegende V-1-wapens die over de batterijen heen waren voor zij een schot hadden kunnen lossen.

Dank zij „Diver” werden van de ongeveer 7500 vliegende bommen die Engeland bereikten, meer

dan 4000 vernietigd, hetgeen gerust een groot succes kan worden genoemd.

De laatste fase

In de laatste fase van de oorlog is vooral Antwerpen geteisterd door de V-wapens. Antwerpen was de enige grote havenstad in geallieerde handen en door middel van V-1- en V-2-bombardementen wilden de Duitsers hun tegenstanders het gebruik van de haven ontzeggen. Van lanceerplaatsen in West-Duitsland en Nederland (de Achterhoek, Pernis, Ypenburg, Puttershoek) namen enkele ghegroepeerde eenheden van kolonel Wachtel de grote havenstad onder vuur met de V-1. Vooral kort voor en tijdens het Ardennenoffensief van medio december 1944 kreeg Antwerpen het zwaar te verduren, maar ook nog daarna bleven de zware explosies de stad teisteren. Ook de V-2 werd tegen Antwerpen ingezet. In totaal werden bijna 8700 vliegende bommen en ruim 1600 raketten op Antwerpen afgevuurd. Als gevolg van het bombardement vielen er 2423 doden en werd circa 45% van de huizen vernield of beschadigd. De onnauwkeurigheid van de V-wapens stond echter niet toe het vuur voldoende te concentreren en derhalve gelukte het de Duitsers niet de haven uit te schakelen; wel ondervonden de geallieerden veel last van het intensieve bombardement.

Londen kreeg in de laatste oorlogsmaanden opnieuw te maken met de V-1, terwijl het V-2-bombardement gestaag doorging. De Duitsers hadden een verbeterde versie van de V-1 ontwikkeld, die een groter afstandsbereik had en uit West-Neder-

land Londen kon bereiken. Zo werden in maart 1945 nog eens 275 vliegende bommen richting Londen afgevuurd, maar meer dan een laatste stuiptrekking was het niet. De V-wapeneenheden werden teruggetrokken naar Duitsland waar zij werden meegesleurd in de totale ineenstorting van het Duitse Rijk. Met het lanceren van de laatste V-1 kwam op 30 maart 1945 een einde aan de inzet van de V-wapens.

Invloed op de oorlogvoering

Nu de geschiedenis is verteld, ligt het voor de hand de vraag te stellen in hoeverre de V-wapens de oorlogvoering hebben beïnvloed. Om die vraag te beantwoorden moet men zich in de eerste plaats bewust zijn van de beperkingen en de gebreken van de wapens. Het afstandsgebied was juist voldoende om doelen in Zuidoost-Engeland te treffen de onnauwkeurigheid van de wapens beperkte de doelkeuze nog verder: alleen grote steden vormden „lonende” doelen. Het was niet mogelijk met de V-wapens specifieke militaire objecten of installaties te raken tenzij bij puur toeval. Daardoor konden de V-wapens niet worden ingezet ter vervanging van het artillerie- of luchtbombardement en was ook de poging Antwerpen als aanvoerhaven uit te schakelen tot mislukken gedoemd.

Hebben de V-wapens, ondanks hun tekortkomingen, nu voldaan aan hun primaire doelstelling, te weten een grootscheepse vergelding voor de geallieerde luchtbombardementen op de Duitse steden?

Londen was in feite de enige grote stad die binnen afstandsgebied lag. Londen met voorsteden is getroffen door in totaal rond 2500 V-1- en ruim 500 V-2-wapens. Het aantal doden bedroeg ruim 8000 en de aangerichte schade was aanzienlijk. In sommige dichtbevolkte wijken werd zelfs driekwart van de huizen vernield of beschadigd. De gevolgen van het V-1-bombardement leken aanvallend alarmerend en niemand wist in juni 1944 waartoe de Duitsers precies in staat zouden zijn. De grote uittocht uit Londen, het voortdurende luchtalarm, absentie van het werk en gebrek aan slaap veroorzaakten een duidelijke daling van de productie in de Londense bedrijven. Naarmate de resultaten van de verdediging verbeterden keerde de bevolking terug. De V-2, die later in het jaar te-

gen de Britse hoofdstad werd ingezet, kwam in kleinere aantallen en joeg wel schrik aan maar werd min of meer aanvaard als een onvermijdelijke plaag. De V-wapens hebben het openbare leven en de industrie van de stad, die in 1940-'41 aan veel zwaardere luchtbombardementen had blootgestaan, niet kunnen ontwrichten. Hitlers doelstelling een beslissende wending te geven aan de oorlog, werd zelfs niet benaderd.

Voorts kan men zich afvragen in hoeverre de middelen die de geallieerden hebben ingezet in het kader van „Crossbow” en „Diver” moesten worden onttrokken aan andere operaties. Het staat vast dat de luchtsteun aan de troepen in Normandië niet heeft geleden onder de Crossbow-campagne. Ook hebben de geallieerden zich niet laten verleiden tot een tweede invasie bij Calais teneinde het lanceergebied van de V-1 te bezetten. De Duitse verdediging was daar zeer sterk en de Duitsers hoopten zo een succes te kunnen behalen. Het strategische luchtoffensief tegen het hart van Duitsland is evenmin ernstig beïnvloed. Op het hoogtepunt van de Crossbow-campagne in de zomermaanden van 1944 werd weliswaar omstreeks 25% van het totale tonnage aan bommen op Crossbow-doelen afgeworpen, maar berekend over de gehele oorlog bedroeg dat percentage niet meer dan 7%; dat staat niettemin voor ruim 120.000 ton explosieven, een formidabele hoeveelheid die bovendien grotendeels is verspild aan niet of nauwelijks lonende doelen. De operaties voor „Diver” konden vrijwel geheel met de in Engeland aanwezige luchtverdedigingsmiddelen worden uitgevoerd. In totaal kostten de operaties tegen de V-wapens het leven aan 2900 bemanningsleden en bijna 500 vliegtuigen gingen verloren. Al met al moet worden vastgesteld dat in 1944 de geallieerden zich de offers, die de acties tegen de V-wapens vergden, konden permitteren zonder elders concessies van wezenlijke betekenis te doen.

Beschouwt men de zaak van Duitse zijde dan valt te constateren dat de V-wapens te laat op het toneel verschenen om het verloop van de strijd ingrijpend te kunnen beïnvloeden. De oorzaak moet vooral worden gezocht in het trage tempo waarmee de wapens werden ontwikkeld en toen daarin medio 1943 verandering kwam, kon men de achterstand niet meer tijdig inlopen. Dat het Derde

Rijk geen goed georganiseerde „Research and Development” kende, heeft de projecten parten gespeeld maar vooral Hitlers ongeïnteresseerde houding is doorslaggevend geweest.

De produktie van de V-wapens vergde een onevenredig grote inspanning van de Duitse oorlogsindustrie. Dat blijkt onder meer uit een analyse van de „U.S. Strategic Bombing Survey”, die aangeeft dat de in totaal 30.000 V-1- en 6000 V-2-wapens die werden geproduceerd een equivalent vormen van ongeveer 24.000 gevechtsvliegtuigen. Daarbij moet men bovendien bedenken dat ruim 3000 V-2 wapens zijn gebruikt voor proefschoten, en juist de geavanceerde V-2 onttrok hoogwaardige materialen aan de vliegtuigindustrie. Het staat dan ook vast dat de V-wapens uit doelmatigheids-overwegingen de Duitse zaak meer kwaad hebben gedaan dan goed, zoals ook Albert Speer na de oorlog toegaf.

In de propaganda hebben de V-wapens een rol gespeeld die ver uitsteeg boven de kwaliteit en de omvang van hun werkelijke inzet. Als minister van voorlichting maakte Goebbels gretig gebruik van de wapens in zijn campagnes tegen het moreel van de Engelse bevolking, maar van groter belang was de propaganda voor het Duitse thuisfront. Het visioen van een door „Vergeltung” op de knieën gedwongen Engeland moest de Duitsers temidden van de oorlogsellende op de been houden: de krijgskansen zouden spoedig keren ten gunste van het Derde Rijk. Zo hebben de V-wapens in belangrijke mate ertoe bijgedragen dat tot in het jaar 1945 het geloof aan de uiteindelijke zege van de Duitse wapenen in brede lagen van de Duitse bevolking onwankelbaar bleef.

Bij het opmaken van de balans valt op dat zowel aan Duitse als aan geallieerde zijde zeer veel inspanning is geleverd en relatief weinig succes is geboekt. Hitler heeft de mogelijkheden van de V-wapens ernstig overschat. De industriële en militaire capaciteit die het V-wapenprogramma opslakte, had beter kunnen worden gebruikt voor de verdediging van Duitsland. De geallieerden hebben het probleem van de doelkeuze niet bevredigend kunnen oplossen, waardoor de resultaten van de bombardementen, ondanks het luchtoverwicht gering waren. Alleen de succesvolle verdediging van Londen tegen de V-1 vormt een uitzon-

dering in deze geschiedenis van fouten en mislukkingen. Van doorslaggevende betekenis is geweest dat in 1944 de geallieerden zich mislukkingen konden veroorloven, de Duitsers daarentegen niet. De V-wapens hebben de ondergang van het Derde Rijk ongetwijfeld bespoedigd.

Naschrift

Na de oorlog vielen de V-wapens in handen van de geallieerde overwinnaars. Zowel de Verenigde Staten als Rusland hebben gebruik gemaakt van de Duitse kennis om hun eigen ballistische raketten te ontwikkelen; Engeland haakte af. De rol van de Peenemünde-technicus Wernher von Braun in het Amerikaanse ruimtevaartprogramma is overbekend. Maar ook de thans nog in gebruik zijnde Nike-luchtafweerraket heeft een Duitse voorloper gehad: het zogenaamde „Wasserfall”-project, een V-2 die door radiocommando's kon worden gestuurd. Dat project is echter in het experimentele stadium blijven steken.

De V-1 mag zich tegenwoordig in hernieuwde belangstelling verheugen en wordt wel beschouwd als het eerste kruisvluchtwapen. Hoewel er in Oost en West in de afgelopen decennia vele soorten wapens zijn ontwikkeld die men als vliegende bommen of kruisvluchtwapens zou kunnen bestempelen, heeft dit wapentuig in tegenstelling tot de ballistische raket tot voor kort geen grote rol gespeeld. Dat hangt ongetwijfeld samen met navigatie- en nauwkeurigheidsproblemen, die bij ballistische wapens gemakkelijker en dus eerder konden worden opgelost. Pas de „elektronische revolutie” maakte de constructie van voldoende nauwkeurige navigatiesystemen voor kruisvluchtwapens mogelijk: traagheidsnavigatie, terreinvolgrader en satellietnavigatie zorgen ervoor dat het onbemande wapen zijn doel kan vinden en op geringe hoogte erheen kan vliegen zonder tegen obstakels te pletter te slaan.

Gelukkig voor Engeland en de wereld bezat Hitler in 1944 geen nucleaire wapens. Met de V-2 bezat hij in principe wel een bruikbaar transportmiddel voor een atoomwapen, wat de geallieerden zich terdege realiseerden en wat een van de redenen was waarom zij vaart zetten achter hun eigen kernwapenprogramma. Achteraf gezien was hun vrees ongegrond: de Duitse wetenschappers wa-

ren nog lang niet toe aan het tot stand brengen van een nucleaire explosie laat staan de constructie van een bom die op de een of andere wijze transportabel was. Niettemin wilden de geallieerden de eerste atoombommen tegen Duitsland gebruiken. De capitulatie in mei 1945 was echter een feit voordat de bommen gereed waren en zo werd

Duitsland het lot bespaard dat later Japan zou treffen. De geschiedenis van de V-wapens overziende, kan men vaststellen dat de inzet van de V-1 en V-2 van bijzondere betekenis is geweest voor het verloop van de Tweede Wereldoorlog en voor de ontwikkeling van de conventionele en nucleaire bewapening na 1945.

Literatuur

- W. Dornberger — *V-2, der Schuss ins Weltall*. Bechte Verlag, Esslingen (1952).
 C. Babington Smith — *Evidence in camera*. Chatto & Windus, Londen (1958).
 D. Irving — *The mare's nest*. William Kimber, Londen (1964).
 B. Collier — *The battle of the V-weapons 1944-1945*. Elmfield Press, Morley (z.j.).

- R. A. Young — *The flying bomb*. Ian Allan, Londen (1978).
 J. M. J. Kooy en J. W. H. Uyttenbogaart — *Ballistics of the future*. Stam, Haarlem (1946).
 L. de Jong — *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 10b-II. Staatsuitgeverij, Den Haag (1982).
 V-weapons (Crossbow) campaign. *US Strat. Bombing Survey*. Military Analysis Division (1947).

Officieren achter prikkeldraad 1940-1945

door L. de Hartog, 381 blz., geïll. Uitg.: Hollandia, Baarn, 1983. Prijs: f 39,50.

Boeken die een bepaalde historische episode behandelen, moeten bij voorkeur eerst worden geschreven nadat er een redelijke tijd is verstreken: anders wordt de lezer maar al te gemakkelijk geconfronteerd met de subjectieve benadering van de schrijver en diens zegslieden, die nog onvoldoende afstand hebben weten te nemen van de gebeurtenissen en mede daardoor ook niet hebben kunnen of willen relativieren.

Een boek daarentegen dat zo'n veertig jaar na de te beschrijven periode wordt te boek gesteld, zal een grotere objectiviteit kunnen ademen omdat het oordeel meer op bezonnenheid zal berusten: anderzijds zal de schrijver in het laatste geval meer moeilijkheden ondervinden bij het zoeken naar ooggetuigen die in staat zijn hem de nodige informatie en toetsingsgegevens te verschaffen. Om die reden alleen al kan men waardering hebben voor de prestatie van een auteur die een overtuigend verhaal weet te presenteren van de belevenissen van een weinig omvangrijke groep personen die in de loop van de gebeurtenissen en in de jaren daarna bovendien sterk is uitgedund. In dit geval komt die waardering toe aan de kolonel der cavalerie b.d. De Hartog, die zich door enkele collega's heeft laten overhalen de lotgevallen te beschrijven van de Nederlandse militairen die als „krijgsgevangenen van het eerste uur” in juli 1940 naar Duitsland werden afgevoerd omdat zij hadden geweigerd de verklaring op erewoord te ondertekenen die hen door de Duitsers werd voorgelgd. De tekst van die verklaring was de volgende.

Hierdoor verzeker ik op erewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Deutsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Deutsche Rijk schade, van welker aard ook, zou kunnen lijden.

Doordat Nederland de in de Conventie van Genève geschapen mogelijkheid van de algehele vrijlating op erewoord weliswaar aanvaankelijk slechts op voorbehoud had toegestaan aan zijn militairen maar later dat voorbehoud uit de relevante voorschriften had weggelaten, was het in 1940 de militairen van land- en zeemacht niet duidelijk hoe te handelen; de KNIL-voorschriften behelsden een nadrukkelijk verbod.

Op 12 juli, twee dagen voor de kritieke dag van het al dan niet ondertekenen, liet de sous-chef van de generale staf, kol Van Alphen, weten dat het landsbelang gediend was met tekenen van de erewoordverklaring. Dat bracht ook de — betrekkelijk geringe aantallen — weifelachtigen alsnog over de streep:

2000 beroepsofficieren en -onderofficieren en minderen tekenden; de overigen weigerden, of hadden dat al eerder gedaan. Hun namen staan vermeld in een van de bijlagen van De Hartogs boek, en men mag die lijst gevoelig beschouwen als een *Eretafel*: 7 generaals, 2 kapiteins en 1 luitenant van de landmacht, 8 officieren en 1 stoker 2e kl van de marine, 39 KNIL-officieren, 10 cadetvaandrigs en 1 cadet-sergeant van het KNIL, en 1 cadet-vaandrig van de landmacht.

Officieren achter prikkeldraad beschrijft de lotgevallen van deze kleine groep, de zogenaamde Colditzgroep, die door hun houding een verzachting betekenden van de zware slag die het destijds voor HM Koningin Wilhelmina moet zijn geweest, te vernemen dat nagenoeg het gehele officierscorps zijn erewoord aan de vijand had gegeven. Men kan zich indenken dat het merendeel van de anderen achteraf niet al te gelukkig moet zijn geweest met het kenmerkende verschil tussen hen zelf en de leden van de Colditzgroep. Het is daarom een bijzondere pluim waard, dat De Hartog zich vrijwel geheel heeft weten te onthouden van een verslaggeving waarin hij de Colditzers zou willen sieren met bijzondere lauweren: hij memoreert weliswaar ook de aanvankelijke vervreemding die

zich heeft gemanifesteerd toen medio mei 1942 een 207 man sterke groep van door de Duitsers aan de Nederlandse samenleving alsnog onttrokken ex-beroepsmilitairen in „krijgsgevangenschap” werd gevoerd, maar maakt in zijn boek eigenlijk niemand ook maar het minste verwijt. Het siert de schrijver, dat hij inderdaad zozeer heeft weten te relativiseren dat de lezer een onmiskenbaar geobjectiveerde kijk op die verwarrende materie wordt geboden. Het is vooral daarom dat deze boeiende beschrijving van grote waarde kan zijn voor een jongere generatie die door de ouderen nauwelijks is voorgelicht over alles wat zich in die tijden heeft afgespeeld, en die zich — met gerechtvaardigd wantrouwen — juist dáárom bij herhaling afvraagt of de ouderen wellicht redenen hebben om zich daarover te schamen!

De Hartog geeft in zekere zin opening van zaken. Vanzelfsprekend komen zijn boeiende verhalen van gedurfde ontsnappingen op de hedendaagse jongeren over als bijna onwaarschijnlijk. Die jongeren mogen daaruit echter ten minste déze les leren, dat het allesbehalve eenvoudig is de vrijheid te herkrijgen wanneer men eenmaal achter prikkeldraad, wachttorens en dergelijke is ingesloten; dan moet er heel wat worden gepresteerd om weer op

vrije voeten te geraken, en daarvoor is méér nodig dan men zich in onze dagen ook maar bij benadering kan voorstellen. In die zin is het boek een voortreffelijk document! Bovendien is het, zoals reeds hiervoor aangeduid, een hommage aan hen die hun eed van trouw aan de Koningin tot in de uiterste consequentie hebben waargemaakt. Voor de lezer is het ronduit onthullend dat de officiële erkenning voor die groep in feite is uitgebleven. In zijn opsomming van de onderscheidingen die werden toegekend of, nog erger, werden achterwege gelaten (!) is de schrijver erin geslaagd een sober verwijt te verwoorden zonder daarbij gal te spuwen. Vooral die epiloog zou bijzonder goed moeten worden gelezen door degenen die zich op dat punt wel enige verwijten zouden mogen aantrekken. Jammer is het daarom, dat de door De Hartog getekende figuren niet alle even duidelijk zijn neergezet, waarschijnlijk omdat hij heeft willen vermijden dat men hem achteraf toch nog zou willen indelen bij de „borst-kloppers”. Juist voor de jongere garde zou het lichte voorbeeld van de feitelijke hoofdpersonen wel iets meer op die mensen zèlf mogen zijn geënt. Maar dat is dan niet bedoeld als kritiek, verre van dat: daarvoor is het boek in zijn totaliteit te waardevol. W. WALTHUIS

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!

Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!

(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

AANWIJZINGEN VOOR MEDEWERKERS

Ten einde bij de verwerking van kopij door redactie, produktieafdeling en zetterij onjuistheden en tijdverlies te vermijden en de eindcorrectie zo nodig — bij tijdgebrek — door anderen dan de auteur te laten verrichten, is het gewenst, dat aangeboden kopij zoveel mogelijk een uniform uitvoeringskarakter heeft en geen ruimte laat voor onjuiste interpretatie. Daartoe dient de kopij aan enkele normen te voldoen. Om dit te bereiken zijn hieronder enkele aanwijzingen samengevat om auteurs te informeren omtrent de meest doelmatige uitvoering van kopij, ter wille van de overzichtelijkheid in beknopte vorm. Met betrekking tot illustraties wordt in het algemeen opgemerkt dat functionele illustraties de waarde en aantrekkelijkheid van artikelen — en dus van het tijdschrift — verhogen.

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- a. Onder de titel (men houde deze kort): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- b. Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- c. Marge ca. 5 cm.
- d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b, ...).
- f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale/Woordenlijst Spellingcommissie).
- g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- a. Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina('s) aan het slot toevoegen.
- b. Doorlopend nummeren en nummer bóven tabel plaatsen (TABEL 1, TABEL 2, enz.).
- c. Daaronder evt. titel(s) van tabel(len).
- d. In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- e. Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- f. Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literatuuropgaven

- a. Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- b. Literatuuropgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- c. Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [], achter naam schrijver of citaat.
- d. Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- e. Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (Vermelding blz. facultatief.) Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- f. Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (Paginacijfer facultatief.) Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g. In literatuuropgaven is vermelding van titulatuur e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

- h. Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijnen NEN 782.

i. Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- a. Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b. Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk is, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met ¹ beginnende reeks.
- c. Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, een halve regel hoger typen, zonder haken: ¹.
- d. De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer een halve regel hoger, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- a. Foto's zwart-wit, glanzend; formaat liefst 9 × 12 of 13 × 18 cm (geen kleurenfoto's of diapositieven).
- b. Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp./naam auteur/nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2. Tekeningen

- a. Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wit tekenpapier; papierformaat max. ca. 25 × 35 cm. Inschriften niet typen (zie ook pt 2.3.).
- b. Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- c. In plaats van getekende sjabloonletters kunnen ook plak/afwrijfletters worden toegepast, waarvoor dezelfde maatnormen gelden.
- d. Wanneer het zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- e. Calqueerpapier alleen éézijdig gebruiken.
- f. Millimeterpapier maakt reproductie onscherp, tenzij de liniëring lichtblauw is; bij reproductie vervalt deze liniëring echter.

g. Buiten het te reproducen vlak, boven of onder tekening vermelden: Mil. Sp./naam auteur/nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt 2.3.).

h. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigde opname is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.

b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb. . . .

c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; men volsta dus niet met een nummering.

d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.

e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient de gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nimmer in tekst opnemen, doch altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde afdrucken van evt. illustraties ter kennisneming.

b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.

c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK UIT DE VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding opnemen, bevattende: Auteur — titel oorspronkelijk artikel.

Naam tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. (zie ook pt. 1.3.d.).

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb.*, aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre, door dr. F. Wiener, 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J. F. Lehmanns Verlag, München, 1971. (Imp. v. Ned.: Meulenhoff & Co, Amsterdam). Prijs: DM 20,—.

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 5 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 2,75 per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Grote Marktstraat 40, 2511 BJ Den Haag, bij Algemene Bank Nederland N.V., Tournooiveld 5, Den Haag (giro 71 12), onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurshonorarium voor artikelen bedraagt f 40,— per gedrukte pagina, incl. illustraties, met een minimum van f 100,—. Voor de rubrieken Uit de vakpers en Meningen van anderen bedraagt het honorarium f 25,— per pagina.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur gelieve op de eerste pagina van zijn manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en giro- of bankrekeningnummer.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan: Redactie Militaire Spectator, p/a HKS, Frederikkazerne/geb. 106, v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag (tel. (070) 73 15 05).

Door auteurs, voor of tijdens het schrijven, gewent overleg m.b.t. onderwerp, inhoud, mogelijkheid van plaatsing, gewenste omvang e.d. kan via evengenoemd adres plaatsvinden.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties: opmaakredactie/produktieafdeling, Grote Marktstraat 40, kamer F 606, 2511 BJ Den Haag (tel. (070) 72 13 68, de heer L. W. Krumbholz).